

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Elisabeth Eneroth

Barnets rätt att komma till tals
vid tvist om vårdnad enligt 6
kap. 5 § föräldrabalken

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Titti Mattsson

Familjerätt, Processrätt

Höstterminen 2002

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	2
1 INLEDNING	3
2 VÅRDNAD OM BARN ENLIGT 6 KAPITLET FÖRÄLDRABALKEN	5
2.1 Inledning	5
2.2 Vårdnadens innehåll och innebörd	6
2.3 Vårdnadens fördelning och placering	7
3 BARNETS RÄTT ATT KOMMA TILL TALS VID TVIST OM VÅRDNAD ENLIGT 6 KAP. 5 § FÖRÄLDRABALKEN	9
3.1 Inledning	9
3.2 Barnets vilja skall beaktas med hänsyn till dess ålder och mognad	13
3.3 Socialnämndens utredning i mål om vårdnad	16
3.3.1 Klarläggande av barnets vilja i vårdnadsutredningen	20
3.4 Barnet hörs inför rätten	23
4 ALTERNATIV FÖR ATT TILLFÖRSÄKRA BARNETS RÄTT ATT KOMMA TILL TALS	26
4.1 Barnet ges talerätt	26
4.1.1 Inledning	26
4.1.2 SOU 1979:63, Om föräldraansvar mm.	29
4.1.3 SOU 1987:7, Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister –talerätt för barn mm.32	
4.2. Barnet ges rätt till ett särskilt ombud	36
5 ANALYS	40
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	49
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	51

Sammanfattning

Vid tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § FB skall rätten förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna. Det är enbart föräldrarna som är parter i målet, men föräldrabalken medger dock rätt för barnet att i olika hänseenden komma till tals. Sålunda skall enligt 6 kap. 2 b § FB, rätten vid avgörande av fråga om vårdnad ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. Vidare kan rätten enligt 6 kap. 19 § tredje stycket FB uppdra åt socialnämnden att företa en vårdnadsutredning. Vårdnadsutredaren skall, om det inte är olämpligt, klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten. Slutligen har rätten enligt 6 kap. 19 § femte stycket FB en möjlighet att höra barnet inför rätten. Syftet med framställningen är att söka utröna om de nyss nämnda reglerna verkligen garanterar barnet rätten att komma till tals, eller om denna rätt bör tillförsäkras genom förändringar i gällande rätt, att barnet ges talerätt eller att barnet ges rätt till ett särskilt ombud.

Vid en genomgång av gällande rätt samt de statliga förslag som under årens lopp lagts fram avseende att barnet ges talerätt respektive att barnet ges rätt till ett särskilt ombud, kan följande slutsatser dras. Enligt nuvarande ordning är barnets rätt att komma till tals inte garanterad, då utformningen av lagstiftningen inrymmer en brist på rättssäkerhet. Enligt min mening kan denna brist endast läkas genom vissa förändringar i gällande rätt. Sålunda bör det vid tvist om vårdnad alltid företas en mindre eller större vårdnadsutredning. Barnsamtal i någon form skall alltid ingå. Socialstyrelsen bör utforma bindande minimiföreskrifter för hur utredning och barnsamtal skall tillgå. Vårdnadsutredningen skall ges ny utformning och innehåll så att den blir ett effektivt redskap för barnet i vårdnadsprocessen samt ett gott underlag för rättens bedömning i vårdnadsfrågan. Barnets rätt att komma till tals skall garanteras samtidigt som barnet skyddas från ett aktivt deltagande i konflikten.

Förkortningar

a.a.	anfört arbete
Bet.	Betänkande
BK	Barnkonventionen
Ds	Departementspromemoria
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (1986:223)
förf. anm.	författarens anmärkning
kap.	kapitel
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv, Avdelning I
Prop.	regeringens proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
ÄktB	Äktenskapsbalken (1987:230)

1 Inledning

Vid tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § föräldrabalken skall rätten, mot bakgrund av principen om barnets bästa, förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna. Det enskilda barnet är inte part i målet men föräldrabalken medger dock rätt för barnet att i olika hänseenden komma till tals. Syftet med denna uppsats är att söka utröna om nuvarande reglering i föräldrabalken angående barnets rätt att komma till tals vid tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § FB är tillräcklig och väl utformad för sitt ändamål, eller, om så icke är fallet, barnets rätt att komma till tals bör tillförsäkras genom förändringar i gällande reglering, att barnet ges talerätt eller att barnet ges rätt till ett särskilt ombud.

Mitt ämnesval grundar sig i ett genuint engagemang för att barnet på bästa sätt skall synliggöras och dess vilja respekteras i en vårdnadsprocess. Detta är mycket angeläget ur flera hänseenden. Inledningsvis kan framhållas det faktum att det enskilda barnet inte är part i målet. Detta trots att barnet är föremålet för tvisten samt att utgången i målet har mycket stor betydelse för barnets nutida och framtida förhållanden. Vidare införlivas barnets synpunkter och önskemål på olika sätt i det processmaterial varpå domstolen skall avgöra vårdnadsfrågan. Det är av yttersta vikt att barnets rätt att komma till tals är garanterad så att domstolen får ett fullgott underlag för att göra en korrekt bedömning i målet. Mot bakgrund av det nyss anförda är det således av intresse att se närmare på frågan. Framställningen är avgränsad såtillvida att frågan om barnets rätt att komma till tals endast behandlas vad gäller tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § FB, mot bakgrund av att uppsatsen annars skulle ha blivit alltför omfattande.

I mitt arbete har jag använt mig av tillgängligt material på området, såsom lag, förarbeten, doktrin och praxis. Vidare har jag närvarat vid förhandlingar vid Lunds och Malmö tingsrätt samt samtalat med Gunnel Sandblom, Familjerättsbyrån, Rosengårds stadsdelsförvaltning i Malmö, advokat Helen Wiwen-Nilsson, Malmö samt utredare Eva Elver-Lindström på Socialstyrelsen i Stockholm. Min bakomliggande tanke med tingsrättsbesöken och samtalen har enbart varit att söka få en inblick i hur reglerna om vårdnad och om barnets rätt att komma till tals verkar i praktiken.

Vidare har jag i mitt arbete tillämpat rättsdogmatisk metod. Uppsatsen är disponerad så att inledningsvis presenteras i korthet gällande rätt avseende vårdnad om barn enligt 6 kap. FB. Därefter följer en presentation av befintliga regler i 6 kap. FB avseende barnets rätt att komma till tals vid tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § FB. Härfter presenteras befintliga statliga förslag som under årens lopp lagts fram avseende att barnet ges talerätt respektive att barnet ges rätt till ett särskilt ombud. Slutligen följer en analys, där personliga slutsatser och eventuella förslag framförs.

2 Vårdnad om barn enligt 6 kapitlet föräldrabalken

2.1 Inledning

I början av 1900-talet fick Sverige sin första egentliga barnlagstiftning. Detta skedde bl.a. genom lagen om barn utom äktenskap (1917) och lagen om barn i äktenskap (1920).¹ Genom nyss nämnda lagar infördes begreppet *vårdnad* i svensk rätt. Uttrycket är en förkortning av ordet omvårdnad och användes för att komma bort ifrån ord som föräldramakt och föräldramyndighet. Istället skulle lagstiftningen betona föräldrarnas ansvar för att barnet växer upp under goda förhållanden. Härmed togs ett första steg mot uppfattningen att föräldrar är skyldiga att ägna sina barn den omsorg de behöver. Bestämmelserna i barnlagstiftningen överfördes till föräldrabalken som trädde ikraft den 1 januari 1950. Sedan början av 1970-talet har reglerna om vårdnad varit föremål för ett fortlöpande reformarbete. Utmärkande för rättsutvecklingen har varit en strävan att lyfta fram barns rättigheter och tillgodose barns behov.²

¹ Tidigare reglerades förhållandet mellan barn och föräldrar i huvudsak av bestämmelserna i 1734 års lag. Reglerna var relativt få och främst inriktade på de ekonomiska förhållandena. Lagen innehöll dock spridda stadganden om vem som skulle ta hand om barnen (se 15 kap. 1 – 2 § giftermålsbalken). Det ansågs ligga i sakens natur att föräldrarna hade rätt och plikt att vårda barnen. Syftet med den nya barnlagstiftningen var att förbättra de utomäktenskapliga barnens och mödrarnas situation (bl.a. genom att ge dem stöd av barnavårdsmän). Barnlagstiftningen gav även regler bl.a. om barns börd, fastställelse av faderskap och underhållsskyldighet. Ewerlöf, Göran och Sverne, Tor: ”Barnets bästa. Om föräldrars och samhällets ansvar.”, 4:e upplagan, Stockholm 2000, s. 15f., Sjösten, Mats: ”Vårdnad, boende och umgänge. Bestämmelserna i föräldrabalken och närallgigande regler.”, Stockholm 1998, s. 24, s. 27. samt SOU 1979:63, s. 45.

² Rejmer, Annika: ”Vårdnadstvister – En rättsociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa.”, Lund 2003, s. 119, Walin, Gösta och Vängby, Staffan: ”Föräldrabalken. En kommentar. Del I.”, Göteborg 2001, s. 6:1, Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 17 samt Sjösten, a.a., s. 28, s. 30f.

2.2 Vårdnadens innehåll och innebörd

Regler om vårdnad om barn återfinns i 6 kap. FB. Med vårdnad avses det rättsliga ansvaret för barnets person.³ Vårdnadens innehåll formuleras i de inledande bestämmelserna i 6 kap. FB. Enligt 6 kap. 1 § FB har barnet vissa grundläggande rättigheter. Barnet har rätt till omvårdnad⁴, trygghet⁵ och en god fostran⁶. Vidare skall barnet behandlas med aktning för sin person och egenart⁷ och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling⁸. Enligt 6 kap. 2 § andra stycket FB har vårdnadshavaren ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ansvarar för att barnets behov enligt 1 § tillgodoses. Vidare har vårdnadshavaren en skyldighet att se till att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt bevaka att barnet får tillfredställande försörjning och utbildning. Vårdnadshavaren har även en plikt att svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas så att barnet inte orsakar skada för annan.⁹

³ Föräldrabalken innehåller även regler om förmyndarskap. Förmyndarskapet innebär en rätt och en skyldighet för förmyndaren att förvalta barnets ekonomiska tillgångar och företräda barnet i ekonomiska angelägenheter. I regel vilar de två uppgifterna på samma hand.

Saldén, Åke: "Barn och föräldrar." , 4:e upplagan, Göteborg 2001, s. 73, Walin och Vängby, a.a. , s. 6:1 samt Sjösten, a.a., s. 101.

⁴ Härmed avses både fysisk och psykisk omsorg. Den fysiska omsorgen innefattar att barnet skall få sina materiella behov tillfredställda, d.v.s. att barnet får bostad och uppehälle, att barnet får möjlighet att utbilda sig efter sina önskemål, behov och förutsättningar. Den psykiska omsorgen innefattar bl.a. att barnet får omtanke, trygghet och förståelse.

⁵ Härmed avses bl.a. att barnet får leva i ett stabilt förhållande och ha någon att lita på.

⁶ Häri ligger bl.a. att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande, att barnet får känna sig behövd och att barnet får pröva sin förmåga och utveckla inneboende resurser för att successivt frigöra sig från sitt beroende av vårdnadshavarna.

⁷ Härmed avses att föräldrarna skall ta hänsyn till och visa respekt för barnets individuella egenskaper och särdrag. Med stigande ålder har barnet rätt till ett starkare integritetsskydd. För att vårdnadshavaren skall kunna fullgöra sin tillsynsplikt kan dock barnets rätt till privatliv och skydd mot insyn inte vara absolut.

⁸ Föräldrabalken förbjuder både fysisk och psykisk bestraffning av barnet. Förbud under straffansvar.

⁹ Tillsynsplikten innefattar både en skyldighet att vidta åtgärder i förebyggande syfte och en skyldighet att avvärja skada i en akut situation. Enligt 2 kap. 1 § SkL kan vårdnadshavaren bli skadeståndsskyldig för det fall barnet orsakar skada p.g.a. bristande tillsyn.

Schiratzki, Johanna: "Vårdnad och vårdnadstviser." , Stockholm 1997, s. 178, s. 182, Saldén, a.a., s. 75f. samt Sjösten, a.a., s. 35f., s. 101.

6 kap. 2 § andra stycket FB kompletteras av 6 kap. 11 – 13 § FB rörande vårdnadens utövande. Enligt 6 kap. 11 § FB har vårdnadshavaren en rätt och en skyldighet att besluta i barnets personliga angelägenheter¹⁰. I takt med barnets stigande ålder och mognad skall dock vårdnadshavaren ta allt större hänsyn till barnets egna synpunkter och önskemål.¹¹ I övrigt kan det uppmärksammas att den rättsliga vårdnaden bör åtskiljas från den faktiska vårdnaden om barnet, d.v.s. den dagliga omsorgen om barnet¹². Denna utövas huvudsakligen av den som barnet bor tillsammans med. I regel svarar den faktiska vårdnaden mot den rättsliga vårdnaden.¹³ Slutligen kan anmärkas att vårdnaden består tills barnet fyller 18 år, d.v.s. blir myndigt, eller dessförinnan ingår äktenskap eller registrerat partnerskap.¹⁴

2.3 Vårdnadens fördelning och placering

Vem eller vilka som i olika situationer är att anse som vårdnadshavare framgår närmare av 6 kap. 3 – 10 c § FB. Vårdnaden kan tillkomma två personer, s.k. gemensam vårdnad, eller en person, s.k. ensam vårdnad. Enligt 6 kap. 3 § första stycket FB står barnet från födseln under vårdnad av båda föräldrarna om dessa är gifta med varandra. Om så icke är fallet tillkommer vårdnaden modern ensam. I vissa speciella fall kan rätten flytta vårdnadsansvaret till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.¹⁵

¹⁰ T. ex. rätten att besluta vilken skola barnet skall gå i och plikten att utöva ansvar över barnet.

¹¹ Saldéen, a.a., s. 75 samt Schiratzki, a.a., s. 193.

¹² T. ex. ge barnet mat, kläder och hjälpa till med läsläsning.

¹³ Så är dock inte alltid fallet. Om föräldrarna inte lever tillsammans men har ett gemensamt rättsligt ansvar kan den faktiska vården huvudsakligen vara placerad hos den ena föräldern. Vidare kan den faktiska vården överlämnas till annan på frivillig väg eller genom socialnämndens försorg (se SoL och LVU).

Saldéen, a.a., s. 73f., Schiratzki, a.a., s. 193, s. 217, Sjösten, a.a., s. 101, Walin och Vängby, a.a., s. 6:8 samt www.sos.se 030102.

¹⁴ Walin och Vängby, a.a., s. 6:9.

¹⁵ Se 6 kap. 7 – 9 § FB.

Sjösten, a.a., s. 46, Walin och Vängby, a.a., s. 6:8 samt www.riksdagen.se 030102.

Föräldrabalkens regler om vårdnad bygger på uppfattningen att barnet har behov av en nära och god relation till båda sina föräldrar, även om föräldrarna inte lever tillsammans. Det är viktigt att båda föräldrarna tar del i barnets förhållanden och tar ansvar för barnet. Mot bakgrund härav söker föräldrabalken på olika sätt främja användningen av ett gemensamt rättsligt ansvar¹⁶. Enligt 6 kap. 3 – 6 § FB kan föräldrar som är ense erhålla gemensam vårdnad t. ex. genom ansökan hos rätten eller genom registrering hos skattemyndigheten¹⁷. Vidare anses barnets möjligheter att nå en nära och god kontakt med båda föräldrarna i regel underlättas om föräldrarna samarbetar i frågor som rör barnet. Mot bakgrund härav söker föräldrabalken främja att föräldrarna i så stor utsträckning som möjligt når samförståndslösningar i frågor om vårdnad.¹⁸ Enligt 6 kap. 18 § FB kan föräldrar genom samtal under sakkunnig ledning, s.k. samarbetsamtal, få hjälp med att komma fram till en sådan lösning¹⁹. Samarbetsamtalen bygger på frivillighet och kan initieras av föräldrarna eller av rätten i mål om vårdnad.²⁰ Mot bakgrund av det hittills anförda och framställningens syfte, behandlas härnäst regleringen vid en uppkommen tvist om vårdnaden och då särskilt barnets rätt att komma till tals.

¹⁶ Under 1970, 80 och 90-talet har det vidtagits en rad lagändringar i syfte att underlätta användandet av gemensam vårdnad. Vid avgörande av fråga om vårdnad är gemensam vårdnad utgångspunkten. (Se även artikel 18 1 p. BK.)

¹⁷ Enligt 6 kap. 6 och 17 a § FB kan föräldrar som är ense reglera vårdnadsfrågan i avtal. Avtalsmöjligheten infördes 1998 efter förebild från finsk rätt. Föräldrarna kan avtala dem emellan om ensam eller gemensam vårdnad. Ett giltigt avtal fordrar skriftlighet, undertecknande av båda parter samt socialnämndens godkännande. Vid socialnämndens prövning skall barnets bästa och dess önskemål tas i beaktande. Socialnämnden skall godkänna avtalet om överenskommelsen är till barnets bästa. Ett godkänt avtal får samma verkan som en dom. Avtalet kan ändras genom ett avgörande av domstol eller genom ett nytt avtal. Vidare kan föräldrarna genom avtalet ändra ett tidigare domstolsavgörande.

Wickström, Anita: ” 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten” , Stockholm 1998, s. 29-32 , s. 34 , Saldéen, a.a., s. 96 samt prop. 1997/98:7, s. 80.

¹⁸ Sjösten, a.a., s. 45ff. , Rejmer, a.a., s. 142 samt Walin och Vängby, a.a., s. 6:3.

¹⁹ T. ex. ingå avtal om vårdnad.

²⁰ Sedan 1991 åligger det kommunerna att på begäran anordna samarbetsamtal (se 5 kap. 3 § SoL). Förutom bestämmelser angående sekretess finns det ingen reglering avseende hur samarbetsamtalen skall genomföras. Barnet skall dock ha möjlighet att komma till tals i den form som är lämplig och en eventuell överenskommelse skall ta hänsyn till barnets behov och eventuella önskemål. Enligt Vårdnadstvistutredningens (SOU 1995:79) utvärdering av samarbetsamtal är samtalen ett bra instrument för att lösa vårdnadskonflikter.

Saldéen, a.a., s. 86, Sjösten, a.a., s. 122., s. 128f, Rejmer, a.a., s. 100, Wickström., a.a., s. 126 , prop. 1997/98:7, s. 135 samt www.riksdagen.se 030115.

3 Barnets rätt att komma till tals vid tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § föräldrabalken

3.1 Inledning

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och önskar någon av föräldrarna få ändring i vårdnaden, skall rätten enligt 6 kap. 5 § FB, efter vad som är bäst för barnet, förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna. Rätten kan härvid besluta om gemensam vårdnad om inte båda föräldrarna motsätter sig detta.²¹ Fråga om ändring i vårdnaden prövas på talan av en av föräldrarna eller båda och kan uppkomma i mål om äktenskapsskillnad²² eller om föräldrarna i annat sammanhang begär rättens prövning. I det senare fallet ansöker den ena föräldern om stämning mot den andra föräldern.²³ Fråga om vårdnad handläggs i den ordning som är föreskriven för indispositiva tvistemål²⁴ och innefattar en obligatorisk förberedelse till huvudförhandling

²¹ Sjösten, a.a., s. 190f.

²² Enligt 6 kap. 3 § andra stycket FB fortsätter den gemensamma vårdnaden automatiskt vid äktenskapsskillnad, om den inte upplöses enligt 6 kap. 5, 7 eller 8 § FB. Rätten skall i domen på äktenskapsskillnad erinra om att vårdnaden alltså är gemensam. Om föräldrarna i samband med äktenskapsskillnad inte är ense om att den gemensamma vårdnaden skall bestå, skall rätten meddela beslut i vårdnadsfrågan. Vidare får rätten enligt 6 kap. 5 § FB i mål om äktenskapsskillnad utan yrkande anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenligt med barnets bästa.

Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 68 samt Sjösten, a.a., s. 190f.

²³ För det fall föräldrarna är ense i vårdnadsfrågan kan de inge en gemensam ansökan till tingsrätten (se 6 kap. 17 § andra stycket FB). Rätten tar sedan ställning till om överenskommelsen är till barnets bästa. I regel beslutar rätten i enlighet med föräldrarnas önskan, då det antas att den lösning föräldrarna valt i regel är till barnets bästa. Omkring var tionde separation leder till att föräldrarna strider om vårdnaden i domstol. Den vanligaste åldern hos barn vars föräldrar strider om vårdnaden är 7-8 år. Det är tre-fyra gånger vanligare att modern får vårdnaden än fadern.

Svensson, Gert, "Med barnet som vapen.", artikelserie publicerad på Insidan i Dagens Nyheter, november 2001-mars 2002, s. 7, Sjösten, a.a., s. 49, s. 190f., s. 196, samt prop. 1990/91:8, s. 59.

²⁴ Se 6 kap. 17 § andra stycket FB samt 20 kap. FB och RB angående de närmare processuella bestämmelserna. Vårdnadsfrågans indispositiva karaktär utmärks av olika inslag av officialprövning i rättens handläggning. Bl.a. har rätten en utredningsskyldighet,

samt huvudförhandling.²⁵ Alltefter parternas önskan kan rätten bestå av en domare eller en domare och tre nämndemän.²⁶ Vad gäller rättens bedömning av vårdnadsfrågan kan anmärkas att enligt 6 kap. 2 a § första stycket FB skall barnets bästa²⁷ alltid komma i främsta rummet vid avgörande av frågor om vårdnad (boende och umgänge).²⁸ Föräldrabalken anger dock inte närmare vad som skall anses vara barnets bästa. Det är inte möjligt att en gång för alla precisera innebörden av ett sådant begrepp utan detta måste göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.²⁹

d.v.s. den kan agera utan yrkande samt har en kontrollerande funktion. Officialprövning i fråga om vårdnad sker för att rätten skall kunna bevaka barnets personliga intressen samt det allmänna intresset av att barn garanteras en god uppväxtmiljö. I övrigt kan anmärkas att vissa frågor om vårdnad (se 6 kap. 8 - 9 § FB) handläggs i den ordning som är föreskriven för domstolsärenden.

²⁵ Enligt 1 kap. 3 § RB är det en ensam lagfaren domare som sköter förberedelsen. Under denna förmodas rätten fatta beslut om en vårdnadsutredning och ett interimistiskt beslut i vårdnadsfrågan. I regel kallas även parterna till ett sammanträde, varvid domaren bl.a. aktivt skall verka för att tvisten biläggs. Om det finns förutsättningar för en överenskommelse kan föräldrarna antingen föra en diskussion i närvaro av sina advokater eller så kan domaren förordna om samarbetssamtal. Ett förordnande om samarbetssamtal skall ske så snart det kan antas tjäna något syfte och fordrar inte parternas samtycke. Under tiden samarbetssamtal pågår kan rätten förklara målet vilande (se 6 kap. 18 § FB). För det fall föräldrarna når en överenskommelse kan tvisten avgöras vid huvudförhandling i förenklad form. Detta innebär att domaren avkunnar dom.m.ed utgångspunkt från parternas överenskommelse.

Schiratzki, a.a., s. 260, Sjösten, a.a., s. 49, s. 123f., s. 155f., s. 197f. samt Rejmer, a.a., s. 98f.

²⁶ Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 70.

²⁷ Begreppet har förekommit i lagstiftningen sedan 1910-talet. Portalparagrafen i 6 kap. 2 a § tillkom dock först 1998 (se prop. 1997/98:7). Härmed knöts reglerna om vårdnad tydligt samman med 1989 års FN-konvention om barnets rättigheter (se artikel 3 BK). 6 kap. 2 a § FB markerar att barnets bästa alltid skall finnas med som en grund för bedömningen av vårdnadsfrågan och utgör en grundval för de mer detaljerade bestämmelserna i 6 kap. FB.

²⁸ Enligt bestämmelsen har domstolen en skyldighet att anlägga ett barnperspektiv, d.v.s. barnet skall sättas i fokus. Under utredningsarbetet skall detta ske genom att man kartlägger barnets uppfattning om och upplevelse av sin livssituation samt eventuella förändringar av denna. Detta bör ske genom att vuxna ser och lyssnar till barnet samt försöker tolka, förstå och sätta sig in i barnets situation. I en beslutssituation innebär ett barnperspektiv att olika beslutsalternativ analyseras och övervägs utifrån barnets synvinkel och att de vuxna vidtar åtgärder och fattar de beslut som anses vara bäst för barnet. Det enskilda barnets bästa skall fastställas genom att kombinera kunskap om det enskilda barnet och kunskap grundad på vetenskap och vedertagen erfarenhet.

Schiratzki, a.a., s. 50, Sjösten, a.a., s. 183f., s. 189f., Svensson, a.a., s. 12, Rejmer, a.a., s. 125f., Wickström, a.a., s. 17f. samt prop. 1997/98:7, s. 46.

²⁹ Den närmare innebörden av begreppet barnets bästa är relativt och har olika betydelse för olika människor beroende på hur man uppfattar barnets behov. Vidare förändras begreppets innebörd i takt med tidens gång då nya värderingar och ny kunskap om barn kommer fram. Således är det icke möjligt att utförligt beskriva begreppets innebörd i lagen och i motiven. Vidare finns det en risk för att nödvändig flexibilitet i det enskilda fallet skulle gå förlorad om lagtexten mera utförligt och precist skulle ange innebörden av begreppet. Enligt Rejmer är begreppet barnets bästa en allmän och övergripande princip, vilket innebär att dess

Inledningsvis kan uppräkningsen i 6 kap. 1 § FB ge domstolen viss vägledning om vad som är barnets bästa. Domstolen bör härvid välja den lösning som bäst kan antas främja att de angivna rättigheterna blir tillgodosedda.³⁰ Vidare pekar lagen på några särskilda omständigheter som skall beaktas. Det är dock inte fråga om någon uttömmande uppräkningsen. Sålunda stadgas i 6 kap. 2 a § andra stycket FB att vid bedömningen av barnets bästa skall bl.a. avseende särskilt fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.³¹ Sammanfattningsvis skall 6 kap. 2 a § FB tolkas så att domstolen vid bedömningen av barnets bästa skall ta hänsyn till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt skall såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas.³² En tvist om vårdnad bör avgöras efter en nyanserad helhetsbedömning av vad som är förenligt med barnets bästa. Till grund för den slutliga bedömningen kan bl.a. anmärkas barnets behov av ett stabilt och varaktigt förhållande till respektive förälder samt barnets vilja.³³

exakta innehåll fastställs i rättstillämpningen och att begreppet måste ses som ett värdeöppet rättsfaktum i tillämpningen. Vid tvist om vårdnad är det vårdnadsutredarna och tingsrättens ledamöter som tillskriver begreppet en konkret innebörd. Detta medför att deras kunskaper, uppfattningar, antaganden och bedömningar ligger till grund för vad som anses vara barnets bästa. I detta sammanhang kan det även uppmärksammas att statistiska undersökningar och rättspraxis visar att domstolarna vid bedömningen av barnets bästa i vårdnadstvister ofta utgått från vissa presumtioner, såsom att barn inte skall utsättas för miljöombyte utan starka skäl (s.k. status-quo-principen), att syskon inte skall skiljas åt, att mödrar är lämpligare som vårdnadshavare för mindre barn, särskilt flickor samt att fäder presumeras vara lämpligare som vårdnadshavare för äldre barn, särskilt pojkar. Enligt Ewerlöf och Sverne har dessa presumtioner alltmer övergivits förutom den först nämnda.

Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 70, Sjösten, a.a., s. 40f., Rejmer, a.a., s. 123f., Walin och Vängby, a.a., s. 6:14, Wickström, a.a., s. 17, prop. 1997/98:7, s. 35 samt SOU 1979:63, s. 109.

³⁰ Prop. 1981/82:168, s. 22 samt prop. 1997/98:7, s. 30.

³¹ Se vidare i 6 kap. 2 a § andra stycket samt 6 kap. 2 b § FB. Det faktum att vissa omständigheter nämns särskilt markerar dels att dessa aldrig får glömmas bort vid bedömningen, dels att lagstiftaren särskilt velat fästa uppmärksamheten på dessa omständigheter.

Sjösten, a.a., s. 41, s. 189f. samt Rejmer, a.a., s. 123.

³² Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 70, Rejmer, a.a., s. 122, Walin och Vängby, a.a., s. 6:14 samt Wickström, a.a., s. 17f.

Vad gäller vårdnadens fördelning och placering kan framhållas att föräldrabalken utgår ifrån att gemensam vårdnad normalt är till barnets bästa. Ensam vårdnad kan komma ifråga om båda föräldrarna motsätter sig gemensam vårdnad eller om det framkommer särskilda omständigheter som talar emot gemensam vårdnad. Som exempel kan nämnas att konflikten mellan föräldrarna är så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta³⁴ i frågor som rör barnet.³⁵

Det enskilda barnet är inte själv part i mål om vårdnad enligt 6 kap. FB. Barnet har dock en rätt att i olika hänseenden komma till tals. Detta mot bakgrund av att även en person som inte är part kan ha ett intresse av utgången i målet samt att barnets vilja är en omständighet för rätten att beakta vid bedömningen av barnets bästa.³⁶ I det följande presenteras de regler i 6 kap. FB som syftar till att barnets egna önskemål och inställning kommer fram och beaktas i tvist om vårdnad. Reglerna presenteras i den ordning de framträder i kapitlet.

³³ Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 52 samt Saldéen, a.a., s. 98f.

³⁴ Vad som avses med samarbete är inte juridiskt definierat. Rejmer, a.a., s. 154.

³⁵ Vidare kan nämnas den omständigheten att ena föräldern gjort sig skyldig till våld mot barnet eller mot den andra föräldern.

Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 52, samt Saldéen, a.a., s. 98f.

³⁶ Sjösten, a.a., s. 43 samt prop. 1994/95:224, s. 14ff.

3.2 Barnets vilja skall beaktas med hänsyn till dess ålder och mognad

Enligt 6 kap. 2 b § FB skall vid avgörande av frågor enligt 6 kap. FB som rör vårdnad hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.³⁷ Såsom framgår av bestämmelsen anges ingen bestämd åldersgräns för när barnets vilja skall beaktas.³⁸ Att barnets ålder och mognad skall beaktas betyder att det normalt skall fästas mer avseende vid de större barnens inställning än vid de mindres. De minsta barnen kan överhuvudtaget inte ha någon uttalad uppfattning. I de fallen innebär bestämmelsen att rätten inte alls behöver ta hänsyn till barnets vilja. Vidare kan det vara svårt att bedöma vad som är barnets verkliga vilja. Barnet kan på olika sätt påverkas att ha en viss uppfattning och denna kan ändras från dag till annan. Med anledning härav är det viktigt att det som barnet ger uttryck för bedöms med sakkunskap och med hänsyn tagen till omständigheterna i det enskilda fallet. Om barnet har en bestämd uppfattning och har nått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras, bör domstolen i allmänhet följa barnets önskan.³⁹

³⁷ Enligt artikel 12 BK skall barn ha rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör det. Barnets vilja skall tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad. Mot bakgrund av artikel 12 BK samt framkommen kritik angående då gällande reglering, företogs inom Justitiedepartementet en genomgång av reglerna för familjerättsliga och sociala mål och ärenden (Ds 1994:85). Syftet var att tillförsäkra barn en rätt att komma till tals. På grundval av promemorian framlade regeringen Prop. 1994/95:224, Barns rätt att komma till tals. Propositionen antogs av riksdagen och den 1 januari 1996 trädde nya bestämmelser ikraft som bl.a. innebar att uttryckliga bestämmelser om barns rätt att komma till tals infördes i adoptionsärenden(4 kap. 6 § första stycket FB), i mål och ärenden om vårdnad (6 kap. 10 d § FB), i mål om umgänge (6 kap. 15 § fjärde stycket. FB) samt namnärenden. Dessa bestämmelser samlades vid 1998 års vårdnadsreform i 6 kap. 2 b § FB. Bestämmelsen skall tillämpas både av domstol och socialnämnd. I övrigt kan anmärkas att även enligt äldre rätt ansågs domstolen bära uträna barnets vilja och beakta densamma vid avgörande av fråga om vårdnad.

Saldéen, a.a., s. 72 , s. 90, Wickström, a.a., s. 20, prop. 1981/82:168, s. 66, prop.1997/98:7, s. 105, Ds 1994:85, s. 13 samt Ds 2002:13, s. 58.

³⁸ Se även 21 kap. 5 § FB, vari stadgas att om barnet har fyllt tolv år, får verkställighet inte ske mot dess vilja utom då länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Detsamma gäller även för det fall barnet icke fyllt tolv år men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt. Vidare kan nämnas att enligt 4 kap. 5 § FB får ett barn över tolv år som regel inte få adopteras utan sitt eget samtycke.

Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 199, Saldéen, a.a., s. 118, Ds 2002:13, s. 63, s. 118.

³⁹ Sjösten, a.a., s. 43 samt prop. 1994/95:224, s. 53.

Det är inte möjligt att generellt besvara frågan när barnet skall anses ha nått en sådan mognad. I allmänhet torde därför rätten vara hänvisad till att väga in barnets egna uppgifter i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som skall företas i målet. Barnets vilja blir således en viktig omständighet att beakta vid bedömningen av barnets bästa. Det faktum att bestämmelsen givits en självständig placering i kapitlet markerar dock att i vissa fall där det är svårt att avgöra vad som är barnets bästa, bör barnets vilja beaktas såsom en fristående omständighet och bli avgörande för domstolens ställningstagande.⁴⁰ Slutligen kan bestämmelsen sägas uttrycka (vad avser de äldre barnen) en princip som förmedlar respekt för barnets person och egenart i enlighet med vad som sägs i 6 kap. 1 § FB.⁴¹ I det följande presenteras två rättsfall för att belysa tillämpningen av 6 kap. 2 b § FB.

NJA 1988 s. 448: I mål om vårdnad var det fråga om betydelsen av flera yttranden som en nästan 13-årig pojke gjort. Högsta Domstolen fann båda föräldrarna lämpliga som vårdnadshavare. Enligt i målet företagen utredning motsvarade pojkens ålder hans utveckling. Under sådana förhållanden borde det, enligt Högsta domstolen, läggas stor vikt vid hans egna synpunkter. I målet redogjorde båda föräldrarna för olika uttalanden som pojken gjort. Enligt föräldrarnas uppfattning visade pojkens uttalanden en önskan att bo kvar hos fadern respektive flytta till modern. Vidare gav ett vittne uttryck åt önskemål från pojkens sida att få bo med sin moder. Högsta domstolen fann inte skäl att ifrågasätta att pojken gjort de påstådda uttalandena. Dock var uttalandena motstridiga och med anledning härav fann domstolen att det var svårt att få en klar bild av pojkens inställning.⁴²

⁴⁰ Sjösten, a.a., s. 43f., Wickström, a.a., s. 20, prop. 1981/82:168, s. 66, prop.1994/95:224, s. 27 samt prop. 1997/98:7, s. 105.

⁴¹ Walin och Vängby, a.a., s. 6:21.

⁴² Sjösten, a.a., s. 215f., Wickström, a.a., s. 21 samt NJA 1988 s. 448.

Av vårdnadsutredningen framgick att vid samtal med utredarna ville pojken inte ta ställning för eller emot någon av föräldrarna. Mot bakgrund härav ansåg Högsta domstolen vid en sammantagen bedömning att pojken inte kunde anses ha givit uttryck för en så bestämd uppfattning att den kunde tillmätas avgörande betydelse i målet. Fadern gavs ensam vårdnad.⁴³

NJA 1995 s. 398: Vid val av vårdnadshavare tog rätten hänsyn till en 13-årig flickas bestämda vilja. Flickan hade vid ett flertal tillfällen, bl.a. i vårdnadsutredningen samt vid förhör i hovrätten, klart och tydligt uttryckt att hon önskade bo hos fadern. Tingsrätten och hovrätten gav dock modern ensam vårdnad. Detta bl.a. mot bakgrund av intryck att fadern utövade starkt inflytande på flickan som medverkade till hennes negativa inställning till modern. Vidare ansågs fadern olämplig som vårdnadshavare p.g.a. bristande vilja att verka för ett fungerande umgänge mellan mor och dotter. Högsta domstolen anförtrodde dock fadern ensam vårdnad om flickan och anförde följande. Flickan har en mognad som är normal för hennes ålder. Vid flera tillfällen har flickan entydigt förklarat att hon önskade att fadern skulle ha vårdnaden om henne. Ävensom faderns lämplighet som vårdnadshavare kan ifrågasättas, kan en lösning i enlighet med flickans vilja inte antas medföra bestående fara för hennes hälsa eller utveckling enligt 6 kap. 7 § FB. Fadern gavs ensam vårdnad.⁴⁴ Sammanfattningsvis kan det anmärkas att i båda målen ansåg Högsta domstolen att barnet ifråga hade uppnått en tillräckligt mognad. Däremot fann domstolen endast i det senare fallet att barnet hade uttryckt en så bestämd uppfattning att dess vilja skulle respekteras. Slutligen kan utgången i målen sägas stå i överensstämmelse med uttalandena i förarbetena och i doktrin (se s. 13 i framställningen).

⁴³ Sjösten, a.a., s. 215f., Wickström, a.a., s. 21 samt *NJA 1988 s. 448*.

⁴⁴ Se även *NJA 1992 s. 93, Tarekfallet*. Till följd av egenmäktighet med barn bodde föremålet för vårdnadstvisten – en pojke, sedan tio år tillbaka hos fadern i Tunisien. I målet gavs fadern ensam vårdnad och Högsta domstolen tog viss hänsyn till pojkens vilja att så skulle ske. Detta trots att pojken utsatts för starka påtryckningar av fadern. Vidare kan uppmärksammas *NJA 1992 s. 666*, där Högsta domstolen inte tog hänsyn till en 9-årig flickas vilja. Domstolen kommenterade inte flickans ålder men framhöll att hon utsatts för påtryckningar av modern och att hennes uttalanden därför inte kunde beaktas. Sjösten, a.a., s. 236f., Wickström, a.a., s. 21 samt *NJA 1995 s. 398, NJA 1992 s. 93* och *NJA 1992 s. 666*.

3.3 Socialnämndens utredning i mål om vårdnad

Enligt 6 kap. 19 § första stycket FB skall rätten tillse att frågor om vårdnad blir tillbörligt utredda.⁴⁵ Ett obligatoriskt moment i rättens utredningsskyldighet är att underrätta socialnämnden om den pågående vårdnadstvisten. Om nämnden har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna domstolen sådana upplysningar. Socialnämndens möjlighet att lämna upplysningar verkar som ett skydd för barnet.⁴⁶ Det ankommer på rätten att i varje enskilt fall avgöra om det är tillräckligt att socialnämnden endast bereds tillfälle att yttra sig⁴⁷ eller om nämnden skall höras, d.v.s. föreläggas att inkomma med ett skriftligt yttrande.⁴⁸

⁴⁵ Rättens utredningsskyldighet gäller oavsett om föräldrarna är ense eller oense i vårdnadsfrågan. Mot bakgrund av 6 kap. 19 § första stycket samt 6 kap. 2 b § FB kan domstolen även i de fall då föräldrarna är ense eller rätten inte föranstaltar om vårdnadsutredning, vara skyldig att ta reda på barnets vilja. Skulle det undantagsvis framkomma att barnet bestämt motsätter sig den lösning föräldrarna kommit överens om, är det ett skäl att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa. I Ds 2002:13 föreslås att 6 kap. 19 § första stycket FB kompletteras med ett nytt stycke, vari domstolen och socialnämnden åläggs en skyldighet att, om det inte är olämpligt, inhämta upplysningar om barnets inställning i alla mål och ärenden om vårdnad. Enligt utredaren innebär gällande rätt att barnets möjlighet att komma till tals i praktiken är upp till domaren. Om barnets inställning inte anses ha betydelse krävs ett aktivt agerande från barnets sida för att utöva sin rätt att komma till tals. Den nya bestämmelsen skulle säkerställa att barnet ges en möjlighet att komma till tals. Domstolen får i det enskilda fallet bedöma om barnet bör tillfrågas. Härvid skall rätten företa samma lämplighetsbedömning som utredande tjänsteman gör i en vårdnadsutredning (se prop. 1994/95:224, s. 54). Vidare skall rätten utifrån barnets bästa bestämma vem eller vilka som skall ta reda på barnets inställning. Uppgiften skall utföras av barnets särskilda biträde, om sådant har förordnats (se vidare s. 35 i framställningen) eller av den tjänsteman som genomför vårdnadsutredningen. Vidare kan föräldrarna ges denna uppgift, om de t. ex. lyckats finna en lösning och kan samarbeta i frågor som rör barnet. En sådan ordning torde medföra att föräldrarna ” tvingades ” ta reda på barnets inställning. Rätten bör ge föräldrarna anvisningar om hur uppgiften skall utföras. Barnet får inte pressas på synpunkter eller till att ta ställning om barnet inte önskar detta. Om det framkommer olika uppfattningar om barnets inställning eller om uppgiften inte sköts korrekt, bör rätten vända sig till socialnämnden. Så bör ske direkt om föräldrarna från början har olika uppfattningar i frågan.

Sjösten, a.a., s. 156f. samt Ds 2002:13, s. 73-76, s. 173ff.

⁴⁶ Schiratzki, a.a., s. 263, Sjösten, a.a., s. 157 samt Ds 2002:13, s. 73.

⁴⁷ Domstolen har t. ex. redan tillgång till utredning i frågan. Socialnämnden behöver då endast höra av sig om den har ytterligare material eller synpunkter att tillföra målet. I mål om äktenskapsskillnad där ingen av makarn begärt upplösning av den gemensamma vårdnaden skall rätten även underrätta socialnämnden. Sjösten, a.a., s. 157.

⁴⁸ Se 6 kap. 19 § andra och tredje stycket FB. För det fall föräldrarna är ense anses den lösning de valt i allmänhet antas vara bäst för barnet (se prop. 1990/91:8, s. 59). Det blir då

I regel bör socialnämnden höras om föräldrarna är oense i vårdnadsfrågan. Som framgår av det nyss sagda föreligger det inte någon skyldighet för rätten att besluta om en vårdnadsutredning. En sådan utredning får inte beslutas slentrianmässigt utan endast om det krävs ytterligare uppgifter och är nödvändigt för att tvisten skall kunna avgöras.⁴⁹ För det fall rätten anser att socialnämnden bör höras, ges socialnämnden eller något annat organ⁵⁰ i uppdrag att utse någon att genomföra en vårdnadsutredning.⁵¹ Det förutsätts att utredningen skall utföras av en tjänsteman vid förvaltningen (i regel två socialsekreterare).⁵² Rätten kan fastställa riktlinjer⁵³ för utredningen och har ett ansvar för att utredningen bedrivs skyndsamt. I regel bör rätten bestämma en viss tid⁵⁴ inom vilken utredningen skall vara slutförd.⁵⁵

i regel inte nödvändigt att inhämta någon särskild utredning utan det ligger närmast till hands att rätten bereder socialnämnden tillfälle att yttra sig inom en viss kortare tid.

Sjösten, a.a., s. 157., s. 161., Walin och Vängby, a.a., s. 6:88 samt Ds 2002:13, s. 73.

⁴⁹ I praxis har det i vissa fall ansetts som rättgångsfel då rätten inte föranstaltat om en vårdnadsutredning. Så har varit fallet då rätten endast haft tillgång till parternas uppgifter och sakförhållandena varit oklara samt där det funnits anledning att tro att omfattande förändringar skett sedan tidigare företagen utredning.

Schiratzki, a.a., s. 263f., Sjösten, a.a., s. 158 samt Walin och Vängby, a.a., s. 6:89.

⁵⁰ Det bör endast i speciella fall bli aktuellt för domstolen att vända sig till något annat organ för att genomföra vårdnadsutredningen. Exempelvis om domstolen redan har ett aktuellt utredningsmaterial som endast behöver kompletteras med ett barnpsykiatriskt utlåtande. Domstolen kan härvid direkt vända sig till en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik.

Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 63 samt Walin och Vängby, a.a., s. 6:89.

⁵¹ Walin och Vängby, a.a., s. 6:89, Wickström, a.a., s. 133 samt Sjösten, a.a., s. 157.

⁵² Clevesköld, Lars, Lundgren, Lars och Thunved, Anders: "Handläggning inom socialtjänsten", 7:e upplagan, Stockholm 2003, s. 137 samt Rejmer, a.a., s. 101.

⁵³ Rätten kan t. ex. ange att utredning som avser ett äldre barn endast skall klarlägga barnets inställning, att utredningen skall avse miljön hos respektive förälder eller att den skall ta sikte på tiden efter en tidigare utredning. Syftet med bestämmelsen är inte att domstolen mera regelmässigt skall fastställa riktlinjer för utredningens bedrivande utan så skall ske endast när det ter sig påkallat. Enligt Vårdnadstvistutredningen (SOU 1995:79) utnyttjas möjligheten att ange riktlinjer endast i undantagsfall.

⁵⁴ Lagen anger inte någon bestämd tidsgräns utan detta bestämmer rätten med utgångspunkt från omständigheterna i det enskilda fallet. En handläggningstid på tre-fyra månader från domstolens förordnande torde vara rimligt (se JO 1982/83 s. 189, prop. 1997/98:7, s. 91). Tidsfristen kan vid behov utsträckas.

⁵⁵ Sjösten, a.a., s. 158, s. 256, Walin och Vängby, a.a., s. 6:90, Wickström, a.a., s. 134f. samt Ds 2002:13, s. 76.

Socialsekreterarnas utredningsförfarande styrs av SoL, FL samt Socialstyrelsens direktiv. Härav framgår att vårdnadsutredningen bör bedrivas med stor hänsyn till de enskildas intresse av integritet utan att kravet på saklighet och opartiskhet eftersätts.⁵⁶ Det finns ingen rättslig reglering avseende hur socialnämnden i detalj bör bedriva en vårdnadsutredning.⁵⁷ I skriften Vårdnad och Umgänge, Samarbetssamtal och Vårdnadsutredningar (Allmänna råd 1985:2) ger Socialstyrelsen⁵⁸ viss handledning.⁵⁹ Det är viktigt att utredningen bedrivs effektivt och problemorienterat och begränsas till att omfatta sådant som objektivt sett kan vara av värde för domstolen vid avgörandet av tvisten. Obestyrkta antaganden, påståenden, värdeomdömen och rykten skall inte belasta utredningen utan denna skall begränsas till att endast avse relevanta fakta. Vårdnadsutredningen syftar till att så långt som möjligt klarlägga barnets och föräldrarnas förhållanden och bör i stora drag tillgå på följande sätt.⁶⁰

Föräldrarna bör snarast kontaktas i syfte att få ned utredningstiden. Utredaren bör samtala med föräldrarna och om möjligt skall båda vara samtidigt närvarande. Vidare bör utredaren om möjligt kontakta barnet och söka utröna barnets åsikt i vårdnadsfrågan. Barnet bör dock inte pressas till en åsikt. Det är upp till utredaren att i varje enskilt fall bedöma hur noggrant de uppgifter som föräldrarna lämnar skall redovisas och hur mycket information om barnet som skall tas med. Referenser bör förekomma sparsamt i utredningen.⁶¹

⁵⁶ Rejmer, a.a., s. 101.

⁵⁷ Prop. 1994/95:224, s. 17.

⁵⁸ Socialstyrelsen och länsstyrelserna utövar den statliga tillsynen över socialtjänsten. Socialstyrelsens uppgift är att följa och vidareutveckla socialtjänsten. Till ledning för tillämpningen av SoL får Socialstyrelsen utfärda allmänna råd. Dessa fyller en viktig uppgift när det gäller att nå en likformig utveckling av socialtjänsten. Med stöd av särskilt bemyndigande får även Socialstyrelsen utfärda bindande föreskrifter.

Clevesköld, Lundgren och Thunved, a.a., s. 260f.

⁵⁹ Se även JO 1982/83 s. 189 angående utformningen av en vårdnadsutredning.

⁶⁰ Sjösten, a.a., s. 159, Rejmer, a.a., s. 101, Wickström, a.a., s. 135, prop. 1994/95:224, s. 17 samt www.juristfirman.net 030302.

⁶¹ Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 67f. samt Sjösten, a.a., s. 159f.

I första hand bör bara sådana personer kontaktas som har speciell kunskap om barn och som står utanför konflikten, t. ex. personal vid daghem, förskolor, skolor och fritidshem. Dessa är personer som har kunskap om det berörda barnet och kan tillföra utredningen väsentlig information. I andra hand bör utredaren kontakta släktingar, vänner och arbetsgivare som ofta ensidigt tar part för den ena eller andra föräldern. Vidare bör utredningen bedrivas med största möjliga skyndsamhet så att inte föräldrar och barn utsätts för en onödig press och ovisshet inför framtiden.⁶² Föräldrarna deltar i utredningen dels genom utredningssamtal, dels genom att de vanligtvis låter utredarna göra ett hembesök. Föräldrarna kan även lämna skriftlig information. Till övriga utredningsåtgärder krävs inte föräldrarnas samtycke. Exempelvis har socialnämnden en lagfäst rätt att konsultera sakkunniga såsom barnpsykologisk eller medicinsk expertis⁶³. Föräldrarna har rätt att ta del av den information som tillförs utredningen och rätt att yttra sig över det som framkommit.⁶⁴

⁶² Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 67f. samt Sjösten, a.a., s. 159f.

⁶³ Om utredaren i ett vårdnadsärende anser att barnet behöver psykiatrisk eller medicinsk undersökning, skall denne kontakta den domstol som har beställt utredningen. Det är sedan upp till rätten att besluta i frågan.

Clevesköld, Lundgren och Thunved, a.a., s. 126.

⁶⁴ Rättssociologen Annika Rejmer har i sin avhandling granskat samtliga tingsrättsakter, som innehöll en vårdnadsutredning och en dom (totalt 114 vårdnadsfall), avkunnade under år 1993 i 13 av landets tingsrätter. Rejmer kommer härvid fram till följande resultat. Vårdnadsutredningen genomförs i regel genom gemensamma samtal med föräldrarna på socialförvaltningen och ett timplångt hembesök hos vardera föräldern. I vårdnadsutredningen beskrivs barnet på ett schablonartat och generaliserat sätt. Barnen uppges t. ex. vara välskötta, alerta, livliga, blyga eller distanserade. Informationen om barnen omfattar vanligen inte mer än generell kunskap om barns åldersrelaterade behov. Detta anser Rejmer bidrar till att barn inom olika åldersintervall ses som en homogen grupp med vissa allmänt fastställda behov. Relationen mellan barn och föräldrar vägs inte regelmässigt in i utredningen. Vid de tillfällen som relationen beskrivs handlar det dessutom endast om barnet var glad över att träffa sin förälder, att barnet satte sig i föräldrarnas knä etc. Föräldrarnas moral redovisas inte öppet. Däremot kartläggs och redovisas föräldrarnas alkoholkonsumtion även när den måste anses som ordinär. Tidigare eller nuvarande missbruksproblem och tidigare kriminalitet redovisas. I 6% av utredningarna låg fokus på barnet och dess livssituation.

Rejmer, a.a., s. 63, s. 101f., s. 126f. samt s. 206.

3.3.1 Klarläggande av barnets vilja i vårdnadsutredningen

Enligt 6 kap. 19 § fjärde stycket FB skall den som verkställer utredning om vårdnad, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den inför rätten.⁶⁵ Bestämmelsen avser att tillförsäkra att rätten får erforderligt underlag för att ta hänsyn till barnets vilja, att barnets vilja redovisas på annat sätt än genom att barnet hörs inför rätten samt markerar att barnet skall ha en framträdande plats i vårdnadsutredningen.⁶⁶ Lämpligheten att höra barnet skall avgöras med ledning av barnets ålder och mognad, vilken betydelse ärendet kan antas ha för barnet och vilken inställning barnets vårdnadshavare har i frågan.⁶⁷

Enligt förarbetena är det inte lämpligt att försöka få fram en inställning hos ett barn som inte är gammalt eller moget nog att ha en egen uppfattning i saken. Det är inte möjligt att säga någon bestämd ålder för när ett barn bör tillfrågas, utan detta får utredaren bedöma från fall till fall. Även i andra fall än då barnet är mycket ungt kan det vara olämpligt att forska i barnets inställning, t. ex. om barnet är särskilt känsligt och dess huvudsakliga inställning är känd genom annan utredning. Den aktuella bestämmelsen tar främst sikte på vad som kan vara olämpligt för barnet. För att socialnämnden skall kunna lämna information i de fall detta bör ske måste utredaren träffa barnet och ställa frågor som kan ge upplysningar om barnets inställning. Det är utredarens uppgift att, på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad, bedöma om barnet bör tillfrågas om sina synpunkter. Vid sammanträffande med barnet i syfte härmed måste utredaren uppträda med varsamhet och med respekt för den lojalitetskonflikt som barnet eventuellt kan befinna sig i. Barnet får inte pressas på synpunkter eller till ett ställningstagande.⁶⁸

⁶⁵ Bestämmelsen infördes i samband med 1996 års vårdnadsreform (prop. 1994/95:224). Sjösten, a.a., s. 198 samt prop. 1994/95:224, s. 77.

⁶⁶ Sjösten, a.a., s. 161 samt Wickström, a.a., s. 136.

⁶⁷ Rejmer, a.a., s. 101.

⁶⁸ Sjösten, a.a., s. 161f. samt prop. 1994/95:224, s. 33, s. 54f.

Utredaren måste dock försöka få en sådan kontakt med barnet att det är möjligt att dra slutsatser om huruvida barnet har en vilja som bör tillmätas betydelse vid prövningen.⁶⁹

Av utredningen bör framgå sådana observationer som utredaren kunnat göra och som kan ge en bild av barnets inställning. Eventuellt uttalade ståndpunkter från barnet skall noteras tillsammans med utredarens bedömning av vilken betydelse som, enligt dennes mening, bör tillmätas sådana uttalanden. Om utredaren inte ansett det lämpligt att tillfråga barnet om dess inställning, bör detta och skälen härtill anges.⁷⁰ När utredningen färdigställts och parterna givits tillfälle att yttra sig över densamma, sänder utredaren utredningen direkt till domstolen. Vad som framgår av utredningen utgör sedan processmaterial. Varken utredaren eller eventuella referenspersoner behöver höras särskilt i rättegången utan deras utsagor såsom de framgår av utredningen kan föredras inför domstolen.⁷¹

⁶⁹ Sjösten, a.a., s. 161f. samt prop. 1994/95:224, s. 33, s. 54f.

⁷⁰ I Rejmers dokumentanalys (se not 64) framkom att kartläggningen av barnets uppfattning om och upplevelse av sin livssituation begränsas till att de äldre barnen, i samband med hembesöket, tillfrågas om var de önskar bo. I 8% av utredningarna har barnets vilja uttryckligen klarlagts och tillmätts betydelse. I dessa fall har barnen varit 12 år eller äldre. I ett par fall har yngre syskon haft samma uppfattning och då har även deras åsikt vägts in i bedömningen. De yngre barnens inställning verkar fastställas genom att socialsekreterarna iakttar barnen under hembesöken. Utredarna försöker ta reda på de yngre barnens relation till föräldrarna genom att observera hur de beter sig. I övrigt kan anmärkas att i en projektrapport från Socialstyrelsen, "Oenighet om barnen - vad gör socialtjänsten" (februari 1992), beskrivs en undersökning av fem kommuners arbete inom området vårdnad och umgänge. Enligt rapporten är vårdnadsutredningarna ofta välgjorda men säger lite om föräldrarnas omsorgsförmåga och beskriver barnet och dess behov knapphändigt. Enligt rapporten har utredarna bara träffat barnet vid något enstaka tillfälle eller inte alls. Slutligen kan anmärkas att i SOU 1979:63 uttalade Utredningen om barnens rätt att enligt dåtida praxis var det vanligt att utredaren talade med barn som uppnått 10-12 års ålder.

Sjösten, a.a., s. 161, Rejmer, a.a., s. 126, Wickström, a.a., s. 136f., prop. 1994/95:224, s.17f., s. 55 samt SOU 1979:63, s. 101.

⁷¹ Enligt Sjösten är detta är omdiskuterat och praxis växlar över landet. Vissa domstolar godtar inte att utredningen förebringas och önskar en part som bevisning åberopa vad någon berättat i utredningen måste parten åberopa referenspersonen att höras muntligen vid förhandlingen som vittne. I övrigt kan bevisning i målet även utgöras av vittnen och sakkunniga. Föräldrarna kan höras som vittnen i ett s.k. partsförhör, om de har uppgifter att lämna som har bevisvärde i målet.

Sjösten, a.a., s. 158ff. samt Rejmer, a.a., s. 102f.

I regel skall vårdnadsutredningen endast innefatta en redovisning av insamlade fakta och upplysningar om barnet och dess föräldrar.⁷² Det ankommer dock på utredaren att i varje enskilt fall med ledning av barnets bästa avgöra om utredningen skall kompletteras med en egen slutsats eller en konsekvensbeskrivning. Utredaren får härvid beakta om ett ställningstagande skulle tjäna något egentligt syfte och vad det skulle kunna innebära för föräldrarnas framtida samarbetsmöjligheter. Värdet av en vårdnadsutredning blir i allmänhet större om den som utfört utredningen uttalar sina slutsatser i någon form av sammanfattning. Detta med anledning av att det oftast är utredaren som får störst kunskap om föräldrarna och barnet i de avseenden som här är av avgörande betydelse. Som regel bör därför utredaren inkludera ett förslag till lösning eller en konsekvensbeskrivning i vårdnadsutredningen.⁷³

⁷² Sjösten, a.a., s. 158f.

⁷³ Utredarens slutsats bör bl.a. grundas på följande faktorer; vilken inställning har föräldrarna till varandra? Vem av föräldrarna har huvudsakligen hand om barnet? Vem av föräldrarna har bäst förmåga att förstå barnets känslor och tillgodose dess behov? Vilken inställning har barnet? Ett ställningstagande kan vara lämpligt för det fall det är uppenbart att en viss lösning är olämplig för barnet. En preferens för en förälder kan dock uppfattas som en nedvärdering av den andra föräldern vilket kan öka de motsättningar som kan finnas mellan föräldrarna. Därför bör utredaren, om det framstår som lämpligare, istället redovisa vilka konsekvenser olika beslutsalternativ kan få för barnet. Detta är även lämpligt om båda föräldrarna bedöms som lika lämpliga vårdnadshavare. Enligt Rejmers dokumentanalys (se not 64) innehöll 77% av vårdnadsutredningarna en rekommendation om vad som skall anses vara barnets bästa. Rekommendationen grundade sig främst på respektive förälders förmåga att fungera som omsorgsgivare. I 92 % av fallen sammanföll rekommendationen och tingsrättens beslut. De fall där tingsrättens beslut avvek utmärktes av att båda föräldrarna ansågs ha brister som vårdnadshavare och att dessa brister värderades olika av tingsrätten och socialtjänsten.

Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 68, Sjösten, a.a., s. 159, Rejmer, a.a., s. 127, s. 129, Wickström, a.a., 133f. samt Walin och Vängby, a.a., s. 6:90.

3.4 Barnet hörs inför rätten

Enligt 6 kap. 19 § femte stycket FB får barnet höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.⁷⁴ Möjligheten att höra barnet är ett led i domstolens skyldighet att tillse att vårdnadsfrågan blir tillbörligt utredd. I tvistiga mål om vårdnad skall barnets åsikter och önskemål normalt komma fram genom utredningen i målet. Ett sådant förfarande är i regel det lämpligaste och skonsammaste för barnet. Det kan dock undantagsvis finnas situationer då det föreligger särskilda skäl som talar för att barnet bör höras inför rätten. Härvid är det främst fråga om fall då barnet självt begär att få höras och framlägga sina synpunkter. Före förhandlingen måste rätten på ett lämpligt sätt försäkra sig om att barnets begäran motsvarar dess verkliga vilja. Detta är särskilt betydelsefullt för det fall rätten misstänker att barnet har påverkats att begära företräde inför rätten. Mot bakgrund härav bör barnets begäran inte ges någon avgörande betydelse vid bedömningen om så skall ske. I övrigt kan det i särskilda fall vara ändamålsenligt att höra barnet om barnet under vårdnadsutredningen givit uttryck för en bestämd uppfattning i frågan men icke begärt att få framträda inför rätten.⁷⁵

Det ankommer på rätten att i det enskilda fallet ta ställning till om barnet bör höras. En förutsättning är att det är uppenbart att barnet inte lider skada genom att försättas i en besvärlig eller ohållbar situation. Vid denna bedömning har barnets egen inställning stor betydelse. Under alla förhållanden måste barnet gå med på att höras. Vidare skall rätten ta i beaktande barnets ålder. Lagen anger inte någon nedre åldersgräns utan det ankommer på rätten att avgöra om det framstår som uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. Rätten skall även beakta barnets mognad.⁷⁶

⁷⁴ Bestämmelsen infördes i och med 1983 års vårdnadsreform. Vid bestämmelsens tillkomst ansågs det dock inte föreligga något formellt hinder mot att barnet hördes inför rätten. Sjösten, a.a., s. 198 samt prop. 1981/82:168, s. 56f.

⁷⁵ Sjösten, a.a., s. 163f., prop. 1981/82:168, s. 56f. samt prop. 1994/95:224, s. 17.

⁷⁶ Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 72, Sjösten, a.a., s. 164, prop. 1981/82:168, s. 57, 78.

Barn under tolv år torde sällan ha en nått en sådan mognad att de bör medverka i en rättegång. Vid sin bedömning bör rätten i första hand efterforska vilken uppfattning föräldrarna och vårdnadsutredaren har i frågan. För det fall barnet hörs ankommer det på rätten att verka för att detta sker under så lugna och avslappnade förhållanden som möjligt. Något förhör i egentlig mening kan det inte bli fråga om. Inte under några omständigheter skall barnet behöva ta ställning i en vårdnadskonflikt mellan föräldrarna eller i övrigt i ett mål om vårdnad. De uppgifter som framkommer genom hörande av barnet blir processmaterial och ligger sedan till grund för domstolens avgörande.⁷⁷

Såsom framgått av det ovan anförda skall möjligheten att höra barnet inför rätten tillämpas med stor återhållsamhet. Det är inte meningen att barn mera regelmässigt skall medverka i rättegången. Ävensom rätten har en skyldighet att ta reda på om barnet har några egna åsikter i vårdnadsfrågan torde värdet av barnets personliga närvaro sällan vara så stort att det motiverar att barnet försätts i en konfliktsituation under relativt dramatiska former. Det torde så gott som aldrig finnas tillräckliga skäl för att höra ett mindre barn. Vad barnet har uppgett under mer avslappnade former, t. ex. inför vårdnadsutredaren, kan ge en tillräckligt god bild av barnets inställning. I så fall är det endast lämpligt att rätten hör utredaren om de närmare omständigheterna då uppgifterna lämnades. För det fall vårdnadsutredningen ger en tillräckligt god bild av barnets inställning, behöver rätten inte höra utredaren härom.⁷⁸

Möjligheten att höra barnet inför rätten används mycket sällan och då i första hand när en tonåring själv begär att få höras.⁷⁹

⁷⁷ Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 72, Sjösten, a.a., s. 164 samt prop. 1981/82:168, s. 57, s. 78.

⁷⁸ Prop. 1981/82:168, s. 57, s. 89, samt Ds 1994:85, s. 19.

⁷⁹ Ewerlöf och Sverne, a.a., s. 72 samt prop. 1997/98:7, s. 34.

Avslutningsvis kan det konstateras att ävensom föräldrabalken genom de nu behandlade reglerna medger det enskilda barnet rätt att komma till tals vid tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § FB, innehåller reglerna vad som i det närmaste kan beskrivas som fallgropar. Detta kan medföra att barnets vilja och synpunkter inte kommer fram och / eller beaktas i tillbörlig utsträckning. Med anledning härav är det av intresse att gå vidare och se närmare på andra möjliga alternativ för att tillförsäkra barnet rätten att komma till tals. Ett alternativ som härvid står till buds är att ge barnet talerätt. Fråga är dock hur detta skall ske. Mot bakgrund härav presenteras i det följande de två statliga förslag av Utredningen om barnens rätt som lagts fram härom.

4 Alternativ för att tillförsäkra barnets rätt att komma till tals

4.1 Barnet ges talerätt

4.1.1 Inledning

Enligt 11 kap. 1 § första stycket RB har alla fysiska personer partsbehörighet, d.v.s. förmågan att överhuvudtaget vara part i en rättegång. För att vara part i en viss rättegång fordras talerätt. Detta innebär att personen ifråga har en viss anknytning till det som rättegången handlar om. I regel innefattar talerätten en initiativrätt⁸⁰, argumentationsrätt⁸¹ och klagorätt.⁸² För att kunna utöva sin talerätt fordras att personen ifråga är processbehörig.⁸³ Det enskilda barnet är som regel inte part och saknar talerätt i mål och ärenden om vårdnad enligt 6 kap. FB. Vid tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § FB tillkommer talerätten istället föräldrarna.⁸⁴

⁸⁰ = rätt att väcka talan vid domstol angående saken.

⁸¹ = rätt att framföra synpunkter i processen.

⁸² Klagorätt innebär rätt att överklaga ett avgörande. Det är inte självklart att talerätten måste innefatta samtliga moment. Exempelvis saknar barnet initiativrätt i mål enligt LVU. Prop. 1994/95:224, s. 14, SOU 1987:7, s. 58 samt Ds 2002:13, s. 49.

⁸³ Processbehörig är den som för egen räkning kan väcka talan och vidta andra processhandlingar. Det faktum att någon har talerätt och kan vara part i en rättegång behöver inte innebära att denne själv får föra sin talan. Ett omyndigt barn saknar i princip rättslig handlingsförmåga och därmed behörighet att själv föra sin talan i processen. Barnets talan får istället föras av en ställföreträdare. I regel är föräldrarna i sin egenskap av vårdnadshavare barnets förmyndare och därmed dess ställföreträdare. I vissa fall kan förmyndaren inte vara barnets ställföreträdare, t. ex. om denne har ett mot barnet stridande intresse. I så fall får barnet företrädas av en för ändamålet förordnad god man. Prop. 1994/95:224, s. 14 samt SOU 1987:7, s. 58f., s. 69.

⁸⁴ I mål och ärenden om vårdnad tillkommer talerätten barnets föräldrar, särskild förordnad vårdnadshavare och socialnämnden. I vissa fall kan rätten ta upp fråga om vårdnad. Barnet har dock i praxis ansetts kunna föra talan som part genom ställföreträdare i ärende enligt 6 kap. 9 § andra stycket FB. Bestämmelsen reglerar fall där barnet har en vårdnadshavare och denne avlider. Detta mot bakgrund av att det här inte finns två föräldrar som kan ha motstridiga intressen samt att det inte skulle finnas någon part som kunde överklaga avgörandet, om barnet inte tillerkändes talerätt (se NJA 1983 s 170). I ärende enligt 6 kap. 9 § andra stycket FB har Högsta domstolen funnit ett 16-årigt barn icke processbehörigt (se NJA 1975 s 543). Vad gäller talerätt för det enskilda barnet i övrigt i FB kan följande anmärkas. I ärenden enligt 4 kap. FB om adoption är barnet inte part. I mål om faderskap har barnet ställning som part. Enligt 3 kap. 5 § första stycket FB väcks talan om fastställelse av faderskap av barnet. Barnets talan förs av en ställföreträdare. Enligt uttalanden i doktrin

De skäl som har framförts i förarbeten och doktrin för den nuvarande ordningen kan sammanfattas såsom följer. Reglerna i 6 kap. FB vilar på tanken att vårdnaden är en rättighet och en skyldighet som tillkommer föräldrarna. I enlighet härmed är det normalt bara föräldrarna som är parter och har talerätt i dessa frågor. I mål och ärenden om vårdnad enligt 6 kap. FB kan det därför i regel inte uppstå en intressekonflikt mellan barn och föräldrar. Vidare är barnets förhållanden föräldrarnas sak. Ett ingripande i dessa förhållanden riktar sig därför enbart mot föräldrarna. Det är i första hand fråga om att reglera föräldrarnas rättigheter till sina barn och inte barnets rättigheter. I enlighet härmed anses vårdnadsfrågan inte generellt röra barnets rätt. Om så vore fallet skulle barnet regelmässigt ha ställning som part och ha talerätt. Vårdnadsprocessen ses enbart som ett mellanhavande mellan föräldrarna eller mellan föräldrarna på ena sidan och samhället på andra sidan. Barnets rättigheter tillvaratas på ett tillfredställande sätt av den ena eller båda föräldrarna eller av de samhälleliga organen.⁸⁵ Vidare är det svårt att förena en formell talerätt med ståndpunkten att barnet inte skall behöva ta parti för någon av föräldrarna i tvisten.⁸⁶ Om barnet tar ställning innebär detta än mer tillspetsade stridigheter. En talerätt kan innebära att föräldrarna påverkar barnet att föra talan och ta ställning på visst sätt. Detta kan medföra negativa konsekvenser för barnet och dess förhållande till föräldrarna. Istället kan barnets vilja i tillräcklig omfattning komma till rättens kännedom genom utredning.⁸⁷

torde dock en underårig, om denne fyllt 15 år och har tillräckligt omdöme, själv kunna föra sin talan. I mål om underhåll enligt 7 kap. FB är barnet part men saknar processbehörighet. Vårdnadshavaren eller förmyndare företräder barnet (7 kap. 2 § tredje stycket FB). I ärende angående godmanskap, förmyndarskap och förvaltarskap saknar barn under 16 år talerätt. Barn över 16 år har viss talerätt. Talerätten innefattar t. ex. rätt att ansöka om förordnande eller entledigande av en förmyndare eller god man. I detta sammanhang kan även nämnas att i de mål och ärenden som rör barn enligt SoL och LVU är barnet part och har talerätt (se 11 kap. 10 § SoL och 36 § LVU). Barn som har fyllt 15 år är processbehöriga.

Sjösten, a.a., s. 190f., Ds 2002:13, s. 39, s. 45, s. 47ff. samt Ds 1994:85, s. 17.

⁸⁵ Schiratzki, a.a., s. 275ff., SOU 1987:7, s. 74, s.76 samt Ds 2002:13, s. 38 , s. 83.

⁸⁶ Schiratzki, a.a., s. 276f. samt prop. 1994/95:224, s. 29.

⁸⁷ Schiratzki, a.a., s. 277, prop. 1994/95:224, s. 30f., SOU 1987:7, s. 85 samt Ds 2002:13, s. 85.

Vidare kan anföras att de äldre barnen ofta själva kan bilda sig en uppfattning om tvisten och ta ställning i den. De mindre barnen kan inte bilda sig en uppfattning i frågan utan måste, om de tillerkänns talerätt, ha en vuxen som ställföreträdare i processen. Ställföreträdaren kan inte få några uppgifter direkt från barnet utan är hänvisad till information från andra. Närmast att lämna sådan information är föräldrarna och socialnämnden. Redan idag kan rätten få tillgång till sådan information med mindre långtgående reformer. Det är svårt att se hur en talerätt i dessa fall skulle kunna påverka rättens ställningstagande och bidra till en utgång mer i barnets intresse. En talerätt skulle rent faktiskt innebära att barnets åsikter inte beaktas i större utsträckning än vad föräldrarna är beredda att acceptera. Inte minst för de äldre barnen skulle detta kunna innebära en stor påfrestning. Barnet skulle ges intrycket att inneha samma möjligheter att påverka avgörandet som tillkommer dess föräldrar. Detta emedan den faktiska tillämpningen av talerätten blir begränsad. Talerätten skulle således inte uppfylla det angivna ändamålet, eftersom avgörandet i regel slutligen blir beroende av föräldrarnas vilja.⁸⁸

I övrigt kan det anföras att en formell talerätt innebär ett steg i fel riktning eftersom de lagändringar som vidtagits under senare år har inriktats på att underlätta samförståndslösningar mellan föräldrarna. Slutligen kan det hävdas att en formell talerätt kan även innebära att processen kompliceras och försenas eftersom det blir ytterligare en part i målet samt att det medför stora kostnader för det allmänna.⁸⁹

Mot bakgrund av det ovan anförda presenteras i det följande de två förslag avseende att ge barnet talerätt i mål om vårdnad enligt 6 kap. FB som ändock utarbetats av den statligt tillsatta Utredningen om barnens rätt.

⁸⁸ Ds 2002:13, s. 86f.

⁸⁹ Prop. 1994/95:224, s. 31, Ds 1994:85, s. 37 samt Ds 2002:13, s. 85ff.

4.1.2 SOU 1979:63, Om föräldraansvar mm.

I början av 1970-talet uppmärksammades det faktum att den förändrade synen på relationen mellan barn och föräldrar, som baserades på hänsyn och ömsesidighet istället för föräldramakt, inte återspeglades i lagstiftningen. Detta bidrog till att man började utreda barns rättsliga ställning och hur rättssystemet bättre skulle kunna tillgodose barns behov.⁹⁰ Mot denna bakgrund tillsattes år 1977 Utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt. I delbetänkandet *SOU 1979:63, Om föräldraansvar*⁹¹ m.m., lade utredningen bl.a. fram ett förslag rörande talerätt för barn i mål om vårdnad mm.⁹²

Inledningsvis anför utredningen att i en skilsmässokonflikt kan föräldrar och barn ha helt skilda intressen att bevaka. Antingen står den ene föräldern mot den andre föräldern och barnet eller så står bägge föräldrarna mot barnet i konflikten. I dessa fall strider det mot barnets intresse att låta barnet företrädas av föräldrarna. Vidare har barnet i mål om vårdnad små möjligheter att påverka sin situation (t. ex. överklaga ett avgörande som enligt barnets mening strider mot dess bästa). Detta förhållande är enligt utredningen icke tillfredställande. Barnets rättsliga ställning bör förbättras i processuellt hänseende när det gäller frågor som så påtagligt berör barnets personliga förhållanden. Ett alternativ kan härvid vara att ge barnet talerätt vid upplösning och återtagande av gemensamt föräldraansvar samt överföring av föräldraansvaret från den ena till den andra föräldern.⁹³

⁹⁰ Vidare hänvisade utredningen till vidgade kunskaper om barns villkor och behov. En ökad medvetenhet om att barn är självständiga individer med en med stigande ålder och mognad allt större förmåga att själva ta ansvar i frågor som rör deras personliga förhållanden.

Rejmer, a.a., s. 118 samt SOU 1979:63, s. 47.

⁹¹ Utredningen använder ordet ”föräldraansvar” istället för ”vårdnad”. (förf. anm., se SOU 1979:63, s. 61.)

⁹² Utredningen företog en samlad översyn av reglerna om vårdnad och umgänge. Vissa av förslagen låg till grund för de ändringar som genomfördes i FB år 1983. Reformen innebar att barns rättigheter kom till bättre uttryck i lagtexten än tidigare.

Bet. 1990/91:LU13, s. 9.

⁹³ Utredningen föreslår att barnet ges talerätt i mål och ärenden enligt 6 och 21 kap. FB. SOU 1979:63, s. 137.

Enligt utredningen skall talerätten innefatta initiativrätt, argumentationsrätt och klagorätt. Dock skall i mål om upplösning och återtagande av föräldraansvaret initiativrätten endast tillkomma föräldrarna. Detta mot bakgrund av att gemensam vårdnad bygger på förutsättningen att föräldrarna kan komma överens i de huvudsakliga frågor som vårdnaden omfattar. Om så inte är fallet finns inte tillräcklig grund för ett förtroendefullt samarbete mellan föräldrarna till fördel för barnet. Enligt utredningen innebär talerätten att barnet ges möjlighet att genom rättegången t. ex. påverka valet av vem som skall ges föräldraansvaret vid upplösning av det gemensamma föräldraansvaret. Det torde, inte minst psykologiskt för barnet, ha betydelse att denne, självständigt utifrån uteslutande sina egna behov och intressen, får möjlighet att verka i processen. Enligt utredningens mening ligger det ett självständigt värde i att barnet här får partsställning.⁹⁴

Vidare anför utredningen att en förutsättning för att barnet i det enskilda fallet skall bli part är att det utsetts en ställföreträdare för barnet – barnombud. Barnet blir icke processbehörigt utan istället skall för barnet utses en ställföreträdare som erhåller de befogenheter som barnet skulle ha haft om det varit processbehörigt.⁹⁵ Ett barnombud skall utses vid tvist om föräldraansvaret⁹⁶, om det behövs för att tillvarata barnets rätt och bästa och/eller om det föreligger en intressekonflikt mellan barn och föräldrar.⁹⁷

⁹⁴ SOU 1979:63, s. 137ff.

⁹⁵ Utredningen diskuterade om barn som fyllt 15 år bör ges processbehörighet. Enligt utredningen skulle detta dock kunna få oönskade följder. Barnet skulle kunna lockas att genom en process söka lösa av puberteten betingade konflikter med föräldrarna. Konflikter mellan barn och föräldrar bör i första hand lösas utan inblandning av domstol. Mot bakgrund härav framhöll utredningen att det är lämpligt att även barn över 15 år företräds av ett barnombud. En ställföreträdare bör dock inte kunna utses om barnet motsätter sig detta.

SOU 1979:63, s. 139ff.

⁹⁶ Om föräldrarna är ense bör de kunna företräda barnet. Då förutsätts i regel att det inte råder något motsatsförhållande mellan barn och föräldrar.

⁹⁷ SOU 1979:63, s. 140ff.

Det enskilda barnet, föräldrarna, annan föräldraansvarig, socialnämnden samt rätten (om den anser att behov föreligger), bör vara behöriga att ansöka om ett barnombud. Dock framhåller utredningen att det bör ankomma på allmän domstol att med beaktande av samtliga omständigheter och med inriktning på barnets intresse, bedöma om barnombud skall förordnas.⁹⁸ För fullgörande av sitt uppdrag behöver barnombudet kunskap om och erfarenhet när det gäller barn och dess behov i olika utvecklingsfaser samt juridisk utbildning. Barnombudet skall i sitt handlande uteslutande bevaka barnets intresse. Det är viktigt att ombudet håller sig informerad om vad barnet har för uppfattning i sakfrågan. Detta torde företrädesvis (särskilt ifråga om de yngre barnen) ske genom att barnombudet håller en kontinuerlig kontakt med för barnet utsedd kontaktperson.⁹⁹ Om barnet har fyllt 15 år bör barnombudet inte föra talan eller överklaga mot barnets vilja. I övrigt anför utredningen att ersättning till barnombud bör utgå av allmänna medel och att regler om barnombud bör intas i rättshjälpslagen.¹⁰⁰ Utredningens förslag ledde inte till någon lagändring och förslaget ansågs kräva ytterligare bearbetning. Mot bakgrund härav erhöll utredningen år 1982 och 1984 tilläggsdirektiv. År 1987 avgav utredningen sitt sista delbetänkande, *SOU 1987:7, Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn mm.*¹⁰¹ Med hänvisning till framställningens syfte är det av intresse att gå vidare och även redovisa innehållet i detta förslag.

⁹⁸ SOU 1979:63, s. 141f.

⁹⁹ Utredningen föreslog även en ändring i SoL, nämligen att socialnämnden bör kunna utse en kontaktperson för barnet även om den föräldraansvarige inte samtycker. Detta bör ske när barnet befinner sig i en situation som innebär risk för barnets utveckling. Exempelvis fråga om ändring avseende vem skall inneha föräldraansvaret. Det torde främst vara fråga om situationer då föräldrarna är oense. Kontaktpersonen skall vara en utomstående person som skall ge barnet stöd och hjälp. Denne skall uteslutande koncentrera sig på barnets intresse. Kontaktpersonen skall, om det är möjligt och lämpligt, söka utröna barnets vilja och ge barnombudet direktiv om barnet självt inte är i stånd till detta. Kontaktpersonen blir i sådana sammanhang en förmedlande länk mellan barnet och barnombudet. Till kontaktperson bör exempelvis utses forskollärare, daghemspersonal, personer med barnpsykologisk kunskap eller samtalsledare vid samarbetssamtal. Det bör vara personer som är lämpliga för ändamålet och med goda kunskaper på barnavårdens område. Enligt utredningens mening bör det således inte inrättas särskilda tjänster för kontaktpersoner. SOU 1979:63, s. 18, s. 147, s. 150 samt s. 177f.

¹⁰⁰ SOU 1979:63, s. 18 samt s. 143.

¹⁰¹ Prop. 1994/95:224, s. 12 samt Ds 2002:13, s. 84f.

4.1.3 SOU 1987:7, Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister –talerätt för barn m.m.

Enligt utredningen gäller frågan om talerätt djupare sett att skydda barnets intressen vid konflikter och andra missförhållanden inom familjen på ett bättre sätt än vad som sker enligt gällande rätt. Regelsystemet innehåller flera element som avspeglar äldre synsätt på frågor rörande relationerna mellan barn, föräldrar och samhälle. Synen på barnen har dock radikalt förändrats och barnen ses idag som individer med rättigheter i personligt hänseende. Det enskilda barnet måste placeras i centrum i sådana processer som rör deras person och som därför är av mycket stor betydelse för barnets framtida liv och utveckling. Vidare är det en självklarhet att frågor om vårdnad m.m. i högsta grad angår barnets intressen på samma sätt som t. ex. mål enligt LVU. Därför kan det tyckas helt naturligt att i mål om vårdnad m.m. barn ges samma möjligheter som sina föräldrar att påverka avgörandet i processen. Utredningen finner det mycket svårt att principiellt motivera att barnet skall ha talerätt i vissa mål och ärenden som rör dess person men inte i andra.¹⁰²

Vidare framhåller utredningen att ge barnet talerätt kan sägas harmoniera med den allmänna principen i vår rättsordning att var och en som har ett av rättsordningen skyddat intresse har talerätt rörande det intresset. Enligt utredningen skulle en talerätt medföra en bättre garanti för att barnet får komma till tals i processen, ett mer enhetligt synsätt inom olika rättsområden samt minskad processbenägenhet hos föräldrarna. Slutligen skall mål om vårdnad m.m. avgöras i enlighet med barnets bästa och en talerätt för barnet i dessa mål vore därför enligt utredningens mening en naturlig ordning.¹⁰³

¹⁰² Prop. 1994/95:224, s. 69, s. 71 samt SOU 1987:7, s. 51, s. 53, s. 73, s. 84.

¹⁰³ Prop. 1994/95:224, s. 69, s. 71 samt SOU 1987:7, s. 84.

Mot bakgrund av det nyss anförda anser utredningen att det enskilda barnet bör ges talerätt i mål om vårdnad enligt 6 kap. 5 – 6 § FB.¹⁰⁴ Talerätten bör vara obegränsad med undantag för initiativrätt.¹⁰⁵ Vidare anför utredningen att barnet skall ges processbehörighet från 12 års ålder.¹⁰⁶ För det mindre barnet bör en särskild ställföreträdare utses om föräldrarna är oense i vårdnadsfrågan, socialnämnden väcker talan i vårdnadsfrågan eller om det finns anledning att anta att föräldrarnas överenskommelse inte är till barnets bästa.¹⁰⁷ I dessa fall får man enligt utredningen utgå ifrån att barn och föräldrar kan ha motstående intressen att bevaka, vilket föranleder ett förordnande. För det icke processbehöriga barnet skall biträdet enligt utredningen bli barnets ställföreträdare i processen och fatta alla beslut som tillkommer barnet i dess egenskap av part i processen. Biträdet skall tillse att alla från barnets synpunkt relevanta sakförhållanden kommer fram i målet. I detta syfte bör biträdet ta kontakt med barnet i ett tidigt skede och informera sig om dess förhållanden samt dess närmaste omgivning.¹⁰⁸

¹⁰⁴ 6 kap. 5 – 6 § FB är numera samlade i 6 kap. 5 § FB (förf.anm.). Enligt utredningen bör barnet genomgående ges talerätt i mål om vårdnad, umgänge och verkställighet.

Prop. 1994/95:224, s. 69, samt SOU 1987:7, s. 91.

¹⁰⁵ Enligt utredningens uppfattning torde en förändring av vårdnaden knappast åstadkommas utan att föräldrarna eller åtminstone den vårdnadshavare som skall träffas av ytterligare vårdnadsansvar är positiv till förändring. I så fall är det att föredra att processen initieras från föräldrarnas sida. I 6 kap. 5 – 6 § FB skall dock även socialnämnden ges rätt att väcka talan. Detta skall dock ske undantagsvis och då exempelvis, om föräldrarna gjort upp om vårdnaden över huvudet på barnet eller mot dess innersta vilja.

Prop. 1994/95:224, s. 69 samt SOU 1987:7, s. 92f.

¹⁰⁶ Enligt utredningens mening förlorar rätten till inflytande sin mening eller blir till och med skadlig för barnet för långt ned i åldrarna. Enligt gällande rätt har barnet från 12 års ålder redan givits ett materiellt inflytande i åtskilliga frågor på det personliga planet. Barnet har exempelvis en principiell vetorätt avseende verkställighet av beslut om vårdnad m.m. Vidare har det blivit kutym att rätten i mål om vårdnad m.m. tar hänsyn till barnets vilja om barnet är över 12 år. Enligt utredningen har vid 12 års ålder tillräckligt många barn nått den mognad och fått den erfarenhet som gör att de kan ta ställning och fatta beslut. Detta i synnerhet om de i regel får tillgång till en kompetent rådgivare.

Prop. 1994/95:224, s. 70 samt SOU 1987:7, s. 88f.

¹⁰⁷ Det rör sig exempelvis om fall där föräldrarna söker nå rättvisa mellan sig genom att dela på en syskonskara som bör hållas samman, ekonomiska överväganden eller om den ena föräldern avstår vårdnaden efter hot från den andre föräldern. I regel skall ingen företrädare utses för det icke processbehöriga barnet för det fall föräldrarna är ense. Barnet företräds då av sina föräldrar i deras egenskap av legala ställföreträdare. Enligt utredningen är det ett överordnat intresse att föräldrarna efter en skilsmässa eller i en liknande situation kan samarbeta om sitt barn. Att i ett sådant läge förse barnet med en särskild ställföreträdare kan riskera samförståndet och samarbetsförutsättningarna mellan föräldrarna.

Prop. 1994/95:224, s. 70, samt SOU 1987:7, s. 96.

¹⁰⁸ Prop. 1994/95:224, s. 70 samt SOU 1987:7, s. 118f., s. 215.

Vad gäller det äldre, icke processbehöriga barnet, är utredningen av den uppfattningen att det är naturligt att biträdet försöker skaffa sig en uppfattning om barnets egen inställning i vårdnadsfrågan. Barnet skall inte pressas till ett ställningstagande, men om barnet har en någorlunda bestämd uppfattning, bör biträdet informera sig om denna. Om barnet har en egen uppfattning måste biträdet framföra denna till domstolen. Biträdet är inte skyldig att driva barnets uppfattning utan måste självständigt bilda sig en mening om vilken lösning som är bäst förenlig med barnets intressen. Härvid bör barnets egen inställning naturligtvis beaktas.¹⁰⁹ Vidare anser utredningen att det även bör vara möjligt att utse ett biträde för de processbehöriga barnen. Bitrådets uppgift blir här att biträda, inte företräda barnet i målet.¹¹⁰ Biträdet skall enligt utredningen rätta sitt handlande efter barnets vilja och ge barnet stöd och hjälp i processen för att barnet självt skall kunna ta ställning. När barnet gjort detta måste biträdet lojalt foga sig efter barnets åsikt, även om det enligt bitrådets egen uppfattning inte sammanfaller med barnets bästa. I denna situation kan biträdet bara försöka påverka barnet att ändra uppfattning.¹¹¹

Oavsett om barnet är processbehörigt eller ej anser utredningen inte att barnet skall närvara vid förhandlingen. Barnets synpunkter skall tillföras rätten genom vårdnadsutredningen och det offentliga biträdet. Såsom skäl för att kalla barnet anför utredningen exempelvis att övriga parter är ense medan barnet har en annan ståndpunkt. För att barnet i en sådan situation skall kunna hävda sina intressen på ett effektivt sätt måste rätten höra barnet.¹¹²

¹⁰⁹ Prop. 1994/95:224, s. 70 samt SOU 1987:7, s. 118f., s. 215.

¹¹⁰ För att biträdet skall kunna företräda barnet krävs att denne lämnar en fullmakt till biträdet att vara hans ombud i målet.

¹¹¹ Prop. 1994/95:224, s. 71 samt SOU 1987:7, s. 118.

¹¹² SOU 1987:7, s. 216.

Ifråga om vem som skall vara barnets särskilda ställföreträdare framhåller utredningen att denna uppgift skall tillkomma ett offentligt biträde enligt rättshjälpslagen.¹¹³ Till biträde bör utses en jurist eller en annan allmänkunnig person med gott omdöme och med kunskaper om barn samt förmåga att vinna barns förtroende¹¹⁴. I övrigt bör biträdet vara kostnadsfritt för barnet.¹¹⁵

Utredningens förslag i SOU 1987:7 ledde inte till någon förändring i gällande rätt vad gäller talerätsfrågan. Frågan har uppkommit i senare lagstiftningsärenden angående reglerna om vårdnad. I Ds 1989:52, Vårdnad och umgänge, uttalades att då promemorian var inriktad på samförståndslösningar, fick frågan om talerätt mindre aktualitet. Frågan berördes heller inte i den följande Prop. 1990/91:8. Frågan om talerätt övervägdes och avvisades senast i Prop. 1994/95:224. Regeringens inställning är idag oförändrad.¹¹⁶

Avslutningsvis kan det konstateras att SOU 1979:63 och SOU 1987:7 uttrycker att barnets rätt att komma till tals skulle tillförsäkras genom att barnet blir part i målet och dess talan (som regel) förs genom ett eget ombud. Förslagen kom dock inte att genomföras, vilket kan ha sin förklaring i rättsutvecklingen på området. Vidare kan det ifrågasättas om förslagen verkligen skulle tillförsäkra barnet rätten att komma till tals. Med anledning härav är det av intresse att gå vidare och se närmre på ytterligare ett alternativ för att garantera barnet denna rätt, nämligen att barnet icke ges talerätt men väl rätt till ett särskilt ombud. Fråga är dock hur detta skall ske. Mot bakgrund härav presenteras i det följande det enda statligt utarbetade förslaget härom.

¹¹³ Prop. 1994/95:224, s. 70.

¹¹⁴ Biträden bör sökas t. ex. bland socialt verksamma personer och personer som har verkat eller verkar inom skolväsende, sjukvård eller i organisationer med inriktning på barn och ungdom.

SOU 1987:7, s. 120.

¹¹⁵ Prop. 1994/95:224, s. 71.

¹¹⁶ Saldéen, a.a., s. 72, Ds 2002:13, s. 85f. samt Ds 1989:52, s. 38.

4.2. Barnet ges rätt till ett särskilt ombud

1996 öppnades för undertecknande den europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter (Europarådskonventionen). Syftet med konventionen är att förbättra barns ställning i familjerättsprocesser. Konventionen är avsedd som ett komplement till Barnkonventionen och skall hjälpa länderna att genomföra BK på ett riktigt sätt. Sverige har undertecknat konventionen men inte ratificerat densamma. I *Ds 2002:13, Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser*, förordas att Sverige ratificerar ovan nämnda konvention. Med anledning härav föreslås i promemorian bl.a. att barnet ges rätt till ett särskilt ombud i mål om vårdnad.¹¹⁷

För att barnets bästa verkligen skall komma i främsta rummet och barnets rätt väsentligen stärkas, anser utredaren att barnet bör ges rätt till ett särskilt biträde i mål och ärenden om vårdnad. Förslaget innebär inte att barnet ges talerätt och barnet blir inte part i målet. Trots att det kan resas invändningar av främst processpraktisk och processekonomisk art, anser utredaren att det inte kan uteslutas att ett biträde i vissa fall skulle underlätta barnets situation och stärka barnets rätt väsentligt. Vidare skulle införande av ett biträde enligt utredarens mening vara ytterligare ett steg för att betona vikten av samförståndslösningar och underlätta för föräldrar att på ett tidigare stadium nå en samförståndslösning.¹¹⁸ Enligt förslaget bör det ankomma på rätten att självmant beakta om en särskild företrädare bör förordnas. Detta kan framkomma t. ex. av handlingarna i målet eller vid en förberedande förhandling. Vidare kan utredande tjänsteman eller ena föräldern påkalla behovet av ett biträde för barnet. Om föräldrarna från början är ense i vårdnadsfrågan bör barnet inte anses ha behov av ett biträde, då föräldrarnas lösning enligt utredarens mening i allmänhet får antas vara bäst för barnet.¹¹⁹

¹¹⁷ Ds 2002:13, s. 25 samt s. 88.

¹¹⁸ Ds 2002.13, s. 89f.

Behov av biträde skall heller inte enligt utredaren anses föreligga i mål där det visserligen finns motsättningar mellan föräldrarna men dessa inte är särskilt djupgående. Ett särskilt biträde skall endast utses i sådana mål om vårdnad som är särskilt konfliktfyllda och där barnet kan antas ha ett behov av ett sådant biträde och detta behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Som exempel på en sådan tvist där ett förordnande kan vara påkallat framhåller utredaren fall med återkommande anmälningar till sociala myndigheter och / eller polis, oförmåga att acceptera tingsrättens avgörande samt att samarbetsamtalen varit resultatlösa och där konflikten mellan föräldrarna är så djup och svår att de inte längre förmår se till barnets bästa¹²⁰. Enligt utredaren är det ett överordnat intresse att barnets bästa åter sätts i fokus i tvisten, vilket kan bidra till att föräldrarna slutligen kommer överens i vårdnadsfrågan. Möjligheten att förordna ett biträde bör omfatta alla barn och inte inskränkas till barn som kan anses nått tillräcklig mognad. Med hänsyn till att en av de viktigaste uppgifterna för biträdet är att försöka förmå föräldrarna att nå en samförståndslösning får även ett litet barn anses ha behov av ett sådant biträde.¹²¹ Vidare anför utredaren att till biträde bör advokat eller någon annan förordnas.¹²² Personen skall p.g.a. sin kunskap, sina erfarenheter samt personliga egenskaper vara särskilt lämplig för uppdraget.¹²³

¹¹⁹ Ds 2002:13, s. 89 samt s.108.

¹²⁰ Vidare kan nämner utredaren fall där någon av föräldrarna kommer med påståenden om sexuella övergrepp eller misshandel vilket kan medföra att domstolen inte anser att andra omständigheter kommer fram i tillräcklig grad. Det kan även röra sig om.m.ål där konflikten mellan föräldrarna blivit en alltför stark belastning för barnet, t. ex. tvisten har pågått i flera år eller om vårdnadsfrågan i flera omgångar varit uppe till rättsens bedömning.

¹²¹ Ds 2002:13, s. 89ff. samt s.106.

¹²² Innan domstolen fattar beslut i frågan måste parterna ha beretts tillfälle att yttra sig både ifråga om vem som skall utses men även om ett förordnande överhuvudtaget skall ske. Det är även viktigt att barnet ges möjlighet att yttra sig i frågan. Rätten får på lämpligt sätt, exempelvis genom att fråga föräldrarna, deras ombud eller utredande socialtjänsteman, ta reda på barnets inställning. Det bör enligt utredaren ankomma på rätten självmant att ta upp fråga om byte eller entledigande. Rätten kan härvid beakta viljeyttringar från barnet, parterna och det särskilda biträdet. Kännedom om barnets vilja kan härvid förmedlas till rätten direkt av barnet, genom det särskilda ombudet eller av någon utomstående.

¹²³ Här framhåller utredaren att biträdet bl.a. måste ha förmåga att utöva uppdraget så att barnets bästa alltid sätts i främsta rummet. Vidare måste biträdet kunna hantera en känslig situation, ha förmåga att kommunicera med barnet och vinna dess förtroende. Slutligen måste biträdet ha stor integritet.

Ds 2002:13, s. 106f. , s. 108f. samt s. 180.

Med tanke på biträdets arbetsuppgifter är det enligt utredaren viktigt att parterna, deras ombud samt rätten har förtroende för den som skall förordnas. Vidare bör personen ifråga ha stor erfarenhet av vårdnadstvister. Mot bakgrund härav blir det främst aktuellt att förordna advokater med erfarenhet av uppdrag som ombud eller rättshjälpsbiträden i mål och ärenden om vårdnad m.m. Utredaren framhåller dock att det även kan finnas andra personer med stor erfarenhet av sådana mål som kan vara lämpliga.¹²⁴

Enligt utredaren skall biträdet enbart arbeta utifrån vad som är barnets bästa och se till att barnets rättigheter tas tillvara och att barnets integritet respekteras. Biträdet skall vara ett stöd och en hjälp för barnet i den konfliktfyllda situationen.¹²⁵ Biträdet skall lämna barnet upplysningar, t. ex. vad målet rör sig om, vilka konsekvenser barnets inställning kan få samt vad rättens dom och beslut kan innebära för barnet. Vidare skall biträdet tillse, om det inte är olämpligt, att barnets inställning i vårdnadsfrågan klarläggs och kommer till rättens kännedom¹²⁶. Bedömningen om vad som är olämpligt får göras utifrån det enskilda barnet (se prop. 1994/95:224, s. 54). Utredaren framhåller att barnet inte får pressas på synpunkter. Om parter och andra inblandade har olika åsikter om barnets inställning är det särskilt viktigt att biträdet är lyhört inför hur barnet uttrycker sig och agerar. Är det är uppenbart att barnet t. ex. har påverkats av ena föräldern och biträdet anser att barnets vilja strider mot dess bästa, anser utredaren att biträdet bör vara oförhindrad att framföra både sina egna och barnets synpunkter. Sammanträffanden och samråd med barnet måste ske och är av stor vikt.¹²⁷

¹²⁴ Exempelvis erfarna vårdnadsutredare eller familjerådgivare.

Ds 2002:13, 106f. samt s. 179.

¹²⁵ Ds 2002:13, s. 113.

¹²⁶ I regel innebär detta att biträdet inte självt skall framföra barnets inställning inför rätten. En sådan redovisning torde enligt utredaren i de flesta ärenden där ett biträde förordnas ske genom socialnämndens utredning.

¹²⁷ Det torde enligt utredaren inte bli särskilt vanligt att föräldrarna motsätter sig att biträdet talar med barnet. Av allmänna rättsgrundsatser torde följa att om barnet i stort sett förstår vad saken gäller och kan ta ställning i frågan, avgör barnet självt om denne vill tala med utredaren. Samtal får i sådana fall föras utan att vårdnadshavarens samtycke inhämtas och även mot vårdnadshavarens vilja.

Ds 2002:13, s. 112f. samt s. 178f.

För att biträdet skall kunna fungera som ett språkrör för barnet krävs enligt utredaren en god kontakt med barnet. Det kan därför bli aktuellt för biträdet att samarbeta med personer på t. ex. daghem eller skola som barnet känner förtroende för. Om en vårdnadsutredning förordnats bör biträdet ha kontakt och samarbeta med utredande socialtjänsteman. För de mindre barnen blir biträdet i regel inte mer än en extra vuxen. De äldre barnen kan ofta själva bilda sig en uppfattning om tvisten och ta ställning i den. Biträdet skall även, utifrån barnets inställning och bästa, försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning. Därför anser utredaren att biträdet bör kunna ta initiativ till, även utom rätta, ett möte med parterna och eventuellt deras ombud för att belysa barnets situation. Barnets uppfattning och synpunkter förmedlade genom en utomstående och opartisk person kan enligt utredaren underlätta en fokusering på barnet och innebära en vändpunkt för föräldrarna. Först måste dock biträdet ta ställning till vilka uppgifter från barnet som bör förmedlas till föräldrarna. Här bör samråd ske med barnet.¹²⁸

Vidare framhåller utredaren att med hänvisning till barnets bästa bör barnet under målets handläggning tillerkännas vissa partsrättigheter. Dessa får utövas av biträdet och bör innefatta rätt för biträdet att ta del av uppgifter i målet, yttra sig vid en eventuell förhandling samt en rätt att ställa frågor till parterna och andra som hörs. Frågerätten skall kunna användas t. ex. om det visar sig att biträdet genom sin kännedom om barnet har vetskap om förhållanden som rör barnet som rätten bör känna till men som inte kommit fram under förhandlingen.¹²⁹ I övrigt anför utredaren att nya regler om särskilt biträde bör införas i 6 kap. FB samt att biträdet bör vara kostnadsfritt för barnet.¹³⁰ Sammanfattningsvis uttrycker förslaget dels att barnets rätt att komma till tals skulle tillförsäkras genom representation, dels en strävan att vara i linje med gällande rätt. Det är tveksamt om huvudsyftet härmed nås.

¹²⁸ Ds 2002:13, s. 112f.

¹²⁹ Enligt utredaren bör det således inte vara möjligt för barnet att framställa egna yrkanden i målet eller överklaga en dom eller ett beslut. Med hänsyn till att det är av vikt att båda parter har förtroende för biträdet bör denne inte ha möjlighet att plädera under huvudförhandlingen eller för fram bevisning i målet.

Ds 2002:13, s. 113.

5 Analys

Barnets rätt att komma till tals vid tvist om vårdnad är en fråga som kan belysas och diskuteras utifrån flera synvinklar. Inledningsvis kan det hävdas att frågan exklusivt är av rättsideologisk eller rättspolitisk art. Hur och i vilken form rättssystemet skall garantera det enskilda barnets rätt att komma till tals, reduceras till ett rättsideologiskt eller rättspolitiskt ställningstagande. Barnets rätt att komma till tals blir endast en fråga om ett val mellan barnets rättigheter och föräldrarnas rättigheter. Härvid anses barnets rättigheter endast få reellt innehåll genom att barnet intar samma ställning som föräldrarna i vårdnadsprocessen. Detta vore otvetydigt i samklang med rättsutvecklingen på området, som gått i riktning mot att barnet ses som ett rättssubjekt och inte som ett rättsobjekt (se 6 kap. 1 § FB samt BK). Det enskilda barnet betraktas som en självständig person med kapacitet att vara delaktig och uttrycka sina önskemål i en process rörande dess rätt. Nuvarande ordning avseende tvist om vårdnad skulle således mot denna bakgrund kunna uppfattas som en kontinuerlig kränkning av barnets rättigheter.

Ävensom det är ytterst viktigt att bedriva rättsideologiska och rättspolitiska diskussioner om den enskilde individens rättigheter och hur dessa skall tillgodoses, är det enligt min mening lätt att diskussionen hamnar i en återvändsgränd. Det blir inte möjligt att komma fram till en lösning avseende hur barnets rätt att komma till tals skall tillförsäkras, såvida inte diskussionen leder fram till en total enighet, d.v.s. ett bevarande av nuvarande ordning eller att barnet ges någon form av partsställning i vårdnadsålet. Enligt min mening bör diskussionen kring barnets rätt att komma till tals ges en annan infallsvinkel. Ett ställningstagande för det ena eller andra alternativet får inte vara något självändamål. Istället bör

¹³⁰ Ds 2002:13, s. 107, s. 116.

målsättningen vara att finna ett alternativ som innebär att barnets rätt att komma till tals tillförsäkras på det för barnet lämpligaste sättet.

Inledningsvis kan det uppmärksammas att enligt 6 kap. 1 § FB har barnet bl.a. rätt att växa upp under goda förhållanden och att ha någon att lita på. Det åligger vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna att tillse att barnets rättigheter enligt 1 § tillgodoses. I förlängningen torde det kunna hävdas att barnet har rätt till att inte dras in i eller genomlida en uppsplitande vårdnadskonflikt mellan föräldrarna som allvarligt kan skada barnets fysiska och / eller psykiska utveckling. Mot bakgrund härav anser jag att nuvarande lagstiftning bidrar till att barnets elementära rättigheter kränks. Jag föreslår därför inledningsvis att samarbetsamtalet enligt 6 kap. 18 § FB görs obligatoriskt och får en utformning som syftar till att så långt det är möjligt på djupet lösa den föreliggande konflikten mellan föräldrarna. Det enskilda barnet skall i den form som är lämplig komma till tals. Det obligatoriska samtalet skall ske i vårdnadskonfliktens inledande fas och fungera som en preventiv åtgärd för att förhindra en tvist i domstol. Det är ett för barnets räkning överordnat intresse att föräldrarna initialt tvingas till professionell hjälp för att lösa den inbördes konflikten. Det obligatoriska samarbetsamtalet bör kunna motiveras med principen om barnets bästa (häri bl.a. inbegripet barnets vilja) samt betoningen i gällande rätt på samförståndslösningar och gemensam vårdnad. Vidare kan anföras att en konflikt som kan lösas på ett tidigt stadium ökar förutsättningarna för en lösning som fungerar på lång sikt. För det fall vårdnadsfrågan ändå hänskjutes till rättens prövning skall barnet tillförsäkras rätten att komma till tals.

Vad gäller huvudfrågan för framställningen kan inledningsvis framhållas att utmärkande för reglerna i 6 kap. 2 b § FB samt 6 kap. 19 § femte stycket FB angående barnets rätt att komma till tals, är en kombination av programförklaring och skyddsreglering. Reglerna uppvisar en respekt för det enskilda barnets vilja samtidigt som reglerna ger rätten möjlighet att skydda barnet från konflikten. Enligt min mening finns det ingenting att

anmärka på reglerna innehåll, däremot kan reglerna kritiseras för att vara alltför vagt och allmänt formulerade. Vidare är uttalandena i förarbetena relativt fåordiga och det saknas tillräckligt med vägledande praxis på området. Detta förhållande kan naturligtvis förklaras med att det exempelvis inte går att detaljreglera när ett barn skall anses så gammalt eller moget att rätten bör ta hänsyn till barnets vilja. Lagstiftningen måste inrymma ett väl tilltaget mått av flexibilitet för att hänsyn skall kunna tas till omständigheterna i det enskilda fallet. Häri ligger dock en stor fara. Reglerna kan sägas inbjuda till en ojämn och oförutsägbar tillämpning. Bestämmelserna innehåller bromsklossar som medför att det i realiteten är upp till rätten att i det enskilda fallet bestämma om och i vilken utsträckning barnet får komma till tals. Vidare kan dessa bromsklossar sägas bidra till att underminera vikten av barnets rätt att komma till tals. Reglerna ger utrymme för att barnets synpunkter och åsikter kan åsidosättas eller inte efterfrågas. Tillämpningen riskerar att falla tillbaka på presumtioner och antaganden om vad som är barnets bästa och i vilken mån barnet bör komma till tals. Barn kategoriseras och bedöms på ett schablonartat eller generaliserande sätt. Den rådande 12-årsgränsen i verkställighetsmål flyter över på vårdnadsmålen för att hjälpa rätten att navigera i tvisten. Sålunda kan reglerna sägas innehålla vissa fallgropar som kan medföra att barnets rätt att komma till tals endast är garanterad om barnet har uppnått en ansevärd ålder eller är verbalt stark.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att 6 kap. 2 b § FB samt 6 kap. 19 § femte stycket FB å ena sidan uppvisar en fin yta, men å andra sidan kan sägas inrymma en brist på rättssäkerhet för det enskilda barnet. Barnets rätt att komma till tals är inte garanterad och barnets möjligheter att påkalla ett förbiseende av rätten i detta avseende är ringa. Lösningen på problemet är inte att detaljreglera, vilket är en omöjlighet, utan att bevara gällande reglering oförändrad men att rätten tillförsäkras tillgång till utbildning och erhåller god kunskap om barn och dess förhållanden samt att rätten i varje process företar sin bedömning med ett öppet sinne.

Samma observation kan göras vad avser socialnämndens utredning i mål om vårdnad enligt 6 kap. 19 § fjärde stycket FB. På ytan verkar bestämmelsen tillförsäkra barnet en rätt att komma till tals samt att barnets övriga förhållanden utreds. Utredaren har möjlighet att anpassa utredningen samt höra barnet alltefter omständigheterna i det enskilda fallet. Enligt min mening inrymmer dock även denna regel en brist på rättssäkerhet, vilket medför att barnets rätt att komma till tals inte kan anses garanterad. Anledningen till detta är att det inte finns några bindande direktiv eller minimiföreskrifter för hur en vårdnadsutredning respektive barnsamtal skall bedrivas. Vidare ankommer det på den enskilde utredaren att själv bedöma om barnets inställning bör klarläggas. Ävensom det även i detta sammanhang kan framhållas att det är en omöjlighet att detaljreglera socialt arbete, anser jag att nu gällande ordning öppnar för möjligheten att barnets synpunkter och önskemål inte kommer fram och beaktas i tillbörlig utsträckning. Risken finns att tillämpningen faller tillbaka på individuella presumtioner, antaganden och leder till stora regionala och lokala skillnader i hur utredningar och barnsamtal tillgår. Barnet har ringa eller ingen möjlighet att påverka.

Med anledning att det ovan anförda, finner jag att barnets rätt att komma till tals inte heller enligt denna bestämmelse kan anses vara garanterad. Bestämmelsen saknar förutsebarhet och öppnar för en godtycklig tillämpning. Detta är allvarligt då vårdnadsutredaren i regel lämnar ett förslag till beslut i vårdnadsfrågan som rätten i regel följer. Barnets rätt att komma till tals är även här beroende av annans goda vilja. I anslutning härmed är det av intresse att diskutera om barnets rätt att komma till tals bör tillförsäkras genom att barnet ges talerätt eller rätt till ett särskilt ombud. Härvid kan följande anmärkas.

Enligt min mening baseras förslagen i SOU 1979:63 , SOU 1987:7 samt Ds 2002:13 på ett rättsideologiskt och ett rättspolitiskt ställningstagande. Utredarna antar en viss ståndpunkt varifrån argumentationen och förslagen utarbetas. Ytterligare ett gemensamt drag synes vara uppfattningen att barnets åsikter och synpunkter inte i tillräcklig omfattning kommer fram i processen. Med anledning härav föreslås exempelvis att barnet ges argumentationsrätt eller att det särskilda ombudet ges frågerätt vid huvudförhandlingen. Nuvarande ordning anses så föräldracentrerad att barnet marginaliseras. Mot bakgrund härav blir det nödvändigt med en utomstående person som för barnets talan och bidrar till att processen inte reduceras till en offentlig pajkastning mellan föräldrarna. Barnets rätt att komma till tals skall garanteras genom en utomstående person som verkligen tar sig an och bemödar sig om det enskilda barnets synpunkter och önskemål. I övrigt kan förslagen anses vara i linje med rättsutvecklingen på området och uttrycker det vuxna samhällets respekt för det enskilda barnet. Enligt min mening finns det dock några viktiga skäl som kan anföras mot att barnet ges talerätt respektive rätt till särskilt ombud.

Inledningsvis kan anföras skäl av processpraktisk och processekonomisk art. Vidare skulle konflikten mellan föräldrarna kunna försvåras och den nutida och framtida relationen mellan barnet och respektive förälder äventyras. Föräldrarna kan komma att betrakta ombudet som ytterligare en krigsmotståndare och själva förordnandet som en förolämpning riktad gentemot deras förmåga att utöva sitt föräldraskap. Mot bakgrund av det nyss anförda kan det hävdas att förslagen i realiteten innebär att rättsläget avseende barnets rätt att komma till tals förblir oförändrat. Barnets synpunkter och önskemål drunknar i den nya processordningen. Mitt främsta argument mot att barnet ges talerätt respektive rätt till särskilt ombud är dock följande.

Då det idag inte finns någon form av minimireglering avseende hur barnsamtal bör tillgå, ställer jag mig frågande till hur ett juridiskt biträde skall kunna samtala med barnet på ett ändamålsenligt och korrekt sätt. Samtal och samråd med barnet är nödvändigt för att biträdet skall kunna utföra sin arbetsuppgift. Vad gäller de allra minsta barnen måste någon form av sammanträffande ske för att biträdet åtminstone skall få en uppfattning om sin klient. Härför fordras en god kunskap om barn. I slutändan skulle biträdet endast vara säker på att ha utfört sin arbetsuppgift till fullo vad gäller de äldre barnen, som själva kan uttrycka och förmedla sin vilja. Rätten att komma till tals blir selektiv. Vidare finns det en uppenbar risk för att föräldrarna motsätter sig att ombudet talar med barnet eller söker utöva påtryckningar på barnet att inta deras hållning eller att agera på ett visst sätt i processen. Detta vore med all sannolikhet till men för barnet och innebär svårigheter för ombudet att utöva sitt uppdrag. Sammanfattningsvis är jag av den uppfattningen att barnets rätt att komma till tals i nuläget inte kan tillförsäkras genom att barnet ges talerätt eller rätt till ett särskilt ombud. Istället föreslår jag följande.

Barnets synpunkter och önskemål skall synliggöras och respekteras både i socialnämndens utredning samt vid förhandling i tingsrätten. Det valda tillvägagångssättet bör tillförsäkra barnet en rätt att komma till tals samtidigt som barnet inte tvingas till en aktiv roll i konflikten. Mot bakgrund härav föreslår jag att rättens utredningsskyldighet utvidgas så, att vid tvist om vårdnad enligt 6 kap. 5 § FB skall det företas en obligatorisk vårdnadsutredning. Det bör ankomma på rätten att med ledning av omständigheterna i det enskilda fallet, avgöra om det bör företas en s.k. mindre eller större vårdnadsutredning. I utredningen skall det alltid ingå barnsamtal, eller för de minsta barnen, en god utvärdering av barnet och dess förhållanden. Socialstyrelsen bör utforma bindande minimiföreskrifter angående hur en vårdnadsutredning bör bedrivas samt hur barnsamtal bör

tillgå (t. ex. att barnsamtal bör ske med barnpsykolog samt ett minimum av antal tillfällen under en längre tid).

Vårdnadsutredningen skall kvalitetssäkras och formas till ett väl underbyggt sakkunnigutlåtande som redovisas för rätten. Barnets synpunkter och önskemål skall alltid efterforskas och detta skall med kunnig personal enligt fastlagda, utarbetade modeller. Utredningen skall sätta barnet i fokus och bli ett starkt redskap för barnet att föra sin talan i processen. Föräldrarna har god möjlighet att själva eller genom sina ombud placera fokus på deras respektive inställning och uppfattning i processens övriga moment.

Fördelen med denna ordning är att barnet tillförsäkras rätten att komma till tals samtidigt som tillvägagångssättet är skonsamt. Vidare är det en klar fördel av barnet utreds av den/de professioner som innehar den erforderliga kompetensen (t. ex. socialsekreterare och barnpsykologer). En obligatorisk utredning kan även medföra att andra förhållanden uppdagas som är av värde för rättens bedömning. Konflikten mellan föräldrarna behöver varken försvåras eller fördjupas, däremot torde en väl utförd utredning kunna medföra att föräldrarna kommer på andra tankar och eventuellt blir mer mottagliga för en samförståndslösning. Om föräldrarna görs medvetna om att utredningen företas av sakkunniga personer på barnavårdsområdet enligt fastlagda, väl utarbetade metoder, torde det vara lättare för dem att acceptera de eventuella slutsatser som utredaren kommer fram till. Vidare skulle en sådan ordning vara i linje med den grundläggande betoningen i föräldrabalken på samförståndslösningar och gemensam vårdnad. I övrigt medför denna ordning att domstolen tillförsäkras ett gott underlag för att bedöma vårdnadsfrågan. Detta är särskilt av betydelse i de fall där tvisten är så infekterad att rätten har svårt att fatta beslut i frågan mot bakgrund av båda parternas processföring. Vårdnadsutredaren bör höras och få utrymme att förklara barnets synpunkter, önskemål samt övriga relevanta förhållanden. Detta mot bakgrund av att det talade ordet har större inverkan på åhörare än det skrivna ordet. Förhandlingen skall fokuseras på barnet och inte på andra ovidkommande omständigheter.

Den bakomliggande tanken med mitt förslag är att tvisten skall balanseras utan att för den skull barnet behöver ges någon form av partsställning. Barnets vilja skall tillförsäkras och barnet skall även i övrigt få en starkare ställning i tvisten. Vidare skulle denna ordning vara att föredra i processpraktisk och processekonomiskt hänseende. Genom att staten åläggs en skyldighet att efterforska barnets vilja förstärks avsevärt möjligheterna att så i realiteten blir fallet. En skyldighet väger tyngre än en möjlighet förklädd till en skyldighet.

Jag är väl medveten om att mitt förslag kan kritiseras då det kan sägas förutsätta en orubblig tro på att staten är bäst på att utreda och framföra det enskilda barnets vilja. Här vill jag dock framhålla att förslagen att ge barnet talerätt respektive rätt till särskilt ombud, även förutsätter ett stort förtroende för staten (t. ex. det är upp till rätten att utse det särskilda ombudet). Vidare kan det uppfattas som ett alltför omfattande ingrepp i den rättsliga vårdnaden och familjens rätt till privatliv. Enligt min mening skall förslaget ses som ett uttryck för den rådande uppfattningen på det familjerättsliga och socialrättsliga området, nämligen att staten har det yttersta ansvaret för att barn inte far illa. Genom lagstiftning kan staten gripa in till skydd för det enskilda barnet då föräldrarna inte kan uppfylla sitt föräldraskap. Samhällets resurser bör läggas på obligatoriska samarbetsamtal samt obligatoriska vårdnadsutredningar i ny tappning. Barnets rätt att komma till tals skulle garanteras och medföra att barnet tillförsäkrades rättssäkerhet både i formellt och materiellt hänseende. Målsättningen med utformningen av vårdnadsreglerna måste vara att barnets tillvaro inte skall raderas p.g.a. att föräldrarna t. ex. genomgår en skilsmässa. Barn har rätt till en god och harmonisk uppväxt och att föräldrarna uppfyller sitt föräldraansvar. Rättighetskatalogen i 6 kap. 1 § FB samt övriga bestämmelser i föräldrabalken angående vårdnadens innehåll och innebörd skall respekteras och upprätthållas. Principen om barnets bästa måste ges ett reellt innehåll

och som en del av detta skall barnet garanteras rätten att komma till tals.
Oavsett om lösningen är mer pragmatisk än visionär.

Käll- och Litteraturförteckning

- Clevesköld, Lars,
Lundgren, Lars
Thunved, Anders ”Handläggning inom socialtjänsten” ,
7:e upplagan, Stockholm 2003
- Ewerlöf, Göran
Sverne, Tor ”Barnets bästa. Om föräldrars och samhällets
ansvar.” ,
3:e upplagan, Göteborg 1999
- Rejmer, Annika ”Vårdnadstvister – En rättssociologisk studie av
tingsrättsfunktion vid handläggning av
vårdnadskonflikter med utgångspunkt från
barnets bästa.” ,
Lund 2003
- Saldéen, Åke ”Barn och föräldrar” ,
4:e upplagan, Göteborg 2001
- Schiratzki, Johanna ”Vårdnad och vårdnadstvister” ,
Stockholm 1997
- Sjösten, Mats ”Vårdnad, boende och umgänge.
Bestämmelserna i föräldrabalken och
näraliggande regler.”
Stockholm 1998
- Walín, Gösta
Vängby, Staffan ”Föräldrabalken. En kommentar. Del I” ,
Göteborg 2001
- Wickström, Anita ”1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten” ,
Stockholm 1998

Prop. 1981/82:168	Om vårdnad och umgänge m.m.
Prop. 1990/91:8	Vårdnad och umgänge
Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals
Prop. 1997/98:7	Vårdnad, boende och umgänge
Bet. 1990/91:LU13	Vårdnad och umgänge
SOU 1979:63	Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m.
SOU 1987:7	Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister - talerätt för barn m.m.
Ds 1989:52	Vårdnad och umgänge
Ds 1994/95:85	Barns rätt att komma till tals. Regler för familjerättsliga och sociala mål och ärenden.
Ds 2002:13	Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser

www.juristfirman.net
www.sos.se
www.riksdagen.se

” Med barnet som vapen ” , en artikelserie av Gert Svensson publicerade på
Insidan i Dagens Nyheter, november 2001-mars 2002, Stockholm 2002.

Rättsfallsförteckning

NJA 1975 s. 543

NJA 1983 s. 170

NJA 1988 s. 448

NJA 1992 s. 666

NJA 1992 s. 93

NJA 1995 s. 398